

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA BOHEMISTIKY

**ANALÝZA BÁSNICKÝCH SBÍREK ONI A ON Z CYKLU
SVĚDOMÍM VĚKŮ JOSEFA SVATOPLUKA MACHARA**

Literary analysis of Oni and On in work Svědomím věků by J. S. Machar

(bakalářská diplomová práce)

Vedoucí práce: Mgr. Jana Vraiová, Ph.D.

Olomouc 2019

Vypracoval: Radek Cimprich

Obor: Česká filologie

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci vypracoval samostatně pod vedením Mgr. Jany Vraiové, Ph.D., s použitím uvedené literatury.

V Olomouci dne

Podpis

Poděkování

Děkuji všem, kteří mi pomohli při sepsání této bakalářské práce, především rodině a přátelům. Dále děkuji vedoucí mé bakalářské práce Mgr. Janě Vraiové, Ph.D., za odborné vedení, cenné rady a připomínky.

Obsah

1. Úvod	5
2. Osobnost J. S. Machara	8
2.1. Cesta přes Confiteor k poezii historické.....	9
3. Básnický cyklus Svědomím věků	13
4. Oni a On	15
4.1. Roky za století I. (Oni)	16
4.1.1. Mračna a bouřliváčkové.....	16
4.1.1.1. Evropští panovníci jako věštitelé revoluce	17
4.1.1.1.1. Josef II.	18
4.1.1.1.2. Kateřina II.....	19
4.1.1.2. Básně znevažující.....	20
4.1.2. Evangelium se zvěštuje.....	21
4.1.2.1. Fiktivní deník M ^{lle} de T.....	23
4.1.2.2. Velká francouzská revoluce perspektivou historických postav	25
4.1.2.2.1. Iniciátoři revoluce: Robespierre, Danton, Marat.....	25
4.1.2.3. Tematika boha, svobody, společnosti a smrti	27
4.1.2.4. Nejednoznačné pojetí revoluce	29
4.2. Roky za století II. (On)	31
4.2.1. Postava Napoleona Bonaparte	33
4.2.2. Téma vojenství a války	34
4.2.3. Dominantní motivy básnické sbírky On	36
4.2.4. Oslava a krize individualismu.....	38
4.2.5. Historie perspektivou J. S. Machara	40
4.3. Název jako interpretační klíč.....	42
5. Závěr	46
6. Anotace	50
7. Resumé	51
8. Zdroje	52

1. Úvod

V bakalářské práci se zaměřujeme na tematicko-motivickou analýzu básnických sbírek *Oni* a *On* z cyklu *Svědomím věků* Josefa Svatopluka Machara.

V úvodní kapitole se snažíme postihnout, jaké bylo Macharovo rodinné zázemí a sociální prostředí během básnickova dospívání a zabýváme se otázkou, do jaké míry mohly tyto životní poměry utvářet básníkův charakter a také způsob jeho nazírání na svět, který v pozdějších letech rozvinul ve své poezii. Na biografických faktech z doby, kdy se Machar častokrát stěhoval a byl nucen se v brzkém věku uživit bez pomoci se pokoušíme zjistit, jak výrazným impulsem bylo básnickovo mládí k definování jeho individualistického smýšlení, které v literární tvorbě projevil.

Následně se věnujeme Macharovu vstupu do české literatury nejprve skrze příležitostné příspěvky do nejrůznějších periodik a poté zejména převratnou básnickou sbírkou *Confiteor*. Zabýváme se rozsáhlou negativní kritikou, která se ihned po publikování této sbírky objevila a na základě charakterizování formálních i obsahových specifik sbírky a obecného popisu dobové situace české literatury se snažíme ozřejmit, proč byla básnickova prvotina v českém literárním prostředí tak kontroverzní. Pro definování Macharovy poetiky 90. let 19. století poté využíváme dílčí srovnání básnickova díla s poezií Jaroslava Vrchlického a zmiňujeme i další básníky, kteří byli Macharovi tvůrčí inspirací. Poté se pokoušíme popsat básníkův tvůrčí vývoj od intimní lyriky až k žánru historické poezie, který je pro naši práci žánrem stěžejním.

Ve třetí kapitole se soustředíme na Macharův básnický cyklus *Svědomím věků*, jehož význam se v rámci Macharova díla snažíme objasnit. Pokoušíme se vysvětlit základní důvody toho, proč se Machar tomuto žánru začal věnovat, jaký byl jeho autorský záměr při popisu historické látky a ve kterých sbírkách téma historie poprvé otevřel. *Svědomím věků* poté obecně charakterizujeme a uvádíme stručnou specifikaci jednotlivých básnických sbírek cyklu.

Ve čtvrté kapitole jsme se věnovali básnickým sbírkám cyklu *Oni* a *On*, společně nazvaných jako *Roky za století I., II.* Pokusili jsme se obě sbírky obecně definovat, nalézt jejich hlavní témata a srovnáním se sbírkami *V záři helénského slunce* a *Jed z Judey* objasnit, co je hlavním důvodem jejich spojitosti a provázanosti.

Nejprve jsme se zaměřili na básnickou sbírku *Oni*, jejíž analýzu postupně provádíme na obou jejích částech nazvaných *Mračna a bouřliváckové* a *Evangelium*

se zvěstuje. Pokusili jsme se vysvětlit názvy jednotlivých částí a následně básně první části rozdělit do dvou skupin podle jejich charakteristických znaků. U těchto skupin básní se věnujeme způsobu, kterým Machar využil reálných historických postav k popisu dějinných událostí a z jaké důvodu pracuje s prvky ironie a humoru.

Druhou část sbírky *Evangelium zvěstuje* se obdobně snažíme rozdělit na básně týchž formálních či obsahových specifik, u kterých evidujeme jako jednotné téma Velkou francouzskou revoluci. Na základě analýzy se snažíme popsat specifika těchto různých typů básní a tím obecně definovat, jak Machar období této historické události pojímá.

V další kapitole se detailně věnujeme nejvýraznějším tématům sbírky, jejím opakovaným protichůdným a rozporuplným popisům a pokoušíme se navrhnout, proč Machar principu teze a antiteze využívá. V závěru analýzy sbírky *Oni* se soustředíme na Macharovo pojetí tématu revoluce, na němž se snažíme ukázat důvod básníkova nadšení pro toto téma.

V následující kapitole se zaměřujeme na druhou sbírku *On*. Vedle obecné charakteristiky nabízíme srovnání se sbírkou předchozí, čímž se snažíme poukázat na Macharovo stejné či odlišné využívání formálních postupů. Na celou sbírku poté nahlížíme skrze dominantní postavu Napoleona Bonaparte. Na základě analýzy charakteristiky postavy se pokoušíme se interpretovat Macharem vytvořený obraz Napoleona skrze princip vypjatého individualismu. Právě individualismus využíváme jako interpretační klíč k tematicko-motivické analýze; nejprve se věnujeme tématu války a vojenství, a následně dalším dominantním motivům sbírky, na nichž jsme se pokusili ukázat, jak Machar obecně nazírá na problematiku konfliktu člověka individualisty a doby, ve které žije. Postupně se zaměřujeme na motivy revoluce, boha, osudu a individuality. V další podkapitole poté analyzujeme Macharovo pojetí vývoje individuality, kdy se snažíme argumentačně ozřejmit důvod básnickovy prvotní adorace postavy Napoleona a následnému přehodnocení všech stanovisek a uchýlení se k negativitě a skepsi. Dále charakterizujeme Macharův způsob nazírání na historii jako celek, v níž se pokoušíme objasnit, jaký význam má historická látka v rámci Macharova díla, proč se mu stala tématem mnohoznačným a k jakým závěrům se při vytváření svého básnického cyklu *Svědomím věků* dostal.

Na závěr se skrze námi provedenou analýzu a názvy jednotlivých sbírek pokoušíme nabídnout naše interpretační stanovisko k oběma sbírkám. Snažíme se obecně zhodnotit, jaké postavení obě sbírky zaujímají v rámci básnického cyklu

a následně i v Macharově poezii jako celku, a pokoušíme se zodpovědět nelehkou otázku, zda dodnes byly tyto básnické sbírky čtenářsky i kriticky opomíjeny právem či nikoliv.

2. Osobnost J. S. Machara

„Pro poznání Macharovy lidské a básnické osobnosti je životopis důležitější, než by se zdálo. (...) Ti, kdo o něm psali, přestávali na zjištění, že byl individualistou, ale nepokusili se objasnit, proč se individualistou stal...“¹ Takto uváděl své bádání o životním osudu J. S. Machara Fedor Soldan, jehož tvrzení se při charakterizování Macharovy osobnosti chceme držet, zároveň však využijeme objektivnějšího jazyka, který Soldanova práce z roku 1974 vlivem dobové situace v Československu jednoznačně postrádá.

Josef Svatopluk Machar, narozen 29. února 1864 v Kolíně, byl již od raného dětství svazován těžkou životní situací svých rodičů, kteří se neustále potáceli na hranici spokojeného bezproblémového života a existenciální krize, která značně poznamenala charakter mladého Machara. Macharův otec pracoval jako mlynářský stárek, tedy v zaměstnání, které bylo podmíněno závislostí na majiteli mlýna, obnášelo neomezenou pracovní dobu a taktéž nebylo příliš výnosné.²

Přestože se otec s rodinou kvůli práci ustavičně stěhoval napříč městy středních Čech, postupně pracoval v Kolíně, Nymburku, opět v Kolíně, ve Mcelích u Loučene a poté v Brandýse nad Labem,³ právě ve zmíněných Mcelích se životní situace rodiny razantně zlepšila, neboť se otec stal nájemcem mlýna. Tato práce mu tedy kromě vyššího finančního ohodnocení zajistila i lepší společenské postavení pro sebe i celou rodinu. Situace rodinného blahobytu však trvala jen krátce, pouze jeden rok, a Macharovi rodiče se znovu dostali na existenciální dno prohlubované otcovou nezaměstnaností. Tíže těchto problémů taktéž neblaze dopadala na Macharovu matku, která jakožto dcera formana již ve svém mládí trpěla chudobou kvůli rozvoji železniční dopravy⁴ a bezvýchodný stav věcí jí tedy dlouhodobě nepřinášel úlevu. Během těchto sinusoidních peripetií mladý Machar také musel rodinu pracovně podporovat a již od brzkého věku vypomáhal při pracích na mlynářském poli jako nádeník.

Jeho vztah k rodičům je pro nás i do současné doby opředen mnoha nejasnostmi. Zatímco otce ve svých *Konfesích literáta* vyzdvihuje, přirovnává k ruskému carovi a opakovaně vzpomíná na svou lásku k němu („(...) car Alexander III. nastoupil na trůn, ten car, kterého jsem miloval vášnivou láskou,

¹ SOLDAN, Fedor. J. S. Machar: Studie s ukázkami z díla. 1. vyd. Praha, 1974., str. 12

² Tamtéž, str. 14

³ OPELÍK, Jiří, ed. et al. Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 1. vyd. Praha: Academia, 1985-2008. 7 sv. ISBN 80-200-0797-0., str. 50

⁴ SOLDAN, Fedor. J. S. Machar: Studie s ukázkami z díla. 1. vyd. Praha, 1974., str. 15

protože mi tváří, postavou a tělesnou silou připomínal otce mého.“),⁵ o matce se zmiňuje jen výjimečně, a to zejména v rovině faktů, nikoliv jakéhokoliv emocionálního vyjádření.

Životní situace se téměř nezměnila ani po Macharově nástupu na Akademické gymnázium v Praze, kde i přes dobré studijní výsledky a formování svého charakteru jako básníka a autora neustále řešil špatnou finanční situaci rodiny, která mu sice malou, avšak pravidelnou finanční podporou umožnila pražské studium, přesto se však Macharův pobyt na gymnáziu proměnil spíše v permanentní hon za kondicemi,⁶ alespoň částečně zlepšujícími jeho neblahé studentské žití na hranici naprosté chudoby. Po smrti otce na tuberkulózu roku 1881 se Machar musel spokojit pouze s kondicemi, které společně s občasným přispíváním do časopisů znamenaly jeho jediné zabezpečení a obživu, přesto však dokázal dostudovat, když v roce 1886 odmaturoval.⁷ Následně se přihlásil ke studiu na právnické fakultě v Praze, na kterou ale nenastoupil a namísto toho se vydal směrem k vojenské službě, kde jako jednoroční dobrovolník usiloval o hodnost důstojníka.⁸ Vojenství jej poté provázelo celý život, přivedlo ho i k funkci generálního inspektora československé armády a stalo se taktéž jedním z podstatných témat jeho pozdějšího básnického díla, které se pokusíme postihnout zejména v analýze básnické sbírky *On*.

Po prožitém dětství a mládí se J. S. Machar vyprofiloval v charakterní a svébytnou osobnost plnou tísně a negativismu. Pokud totiž v počátcích Macharova života nalézáme pouze jediný „šťastný rok“ vztahující se k rodinnému pobývání ve Mcelicích u Loučeně a v kontrastu k tomuto období sledujeme trvalý stav sociální nejistoty, nedostatku peněz, existenciální krize a setrvávání na hranici naprosté chudoby, nelze nerozumět básníkově kritické perspektivě ke všemu a všem, která ve své nejsilnější podobě zastihne české literární prostředí až o několik let později revoluční (napsáno záměrně) básnickou sbírkou *Confiteor*.

2.1. Cesta přes *Confiteor* k poezii historické

Ještě předtím než J. S. Machar vstoupil razantně do dějin české literatury

⁵ MACHAR, Josef Svatopluk. *Konfese literáta*. Vyd. 5. Praha: Československý spisovatel, 1984. str. 27

⁶ SOLDAN, Fedor. J. S. Machar: Studie s ukázkami z díla. 1. vyd. Praha, 1974., str. 15

⁷ OPELÍK, Jiří, ed. et al. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 1. vyd. Praha: Academia, 1985-2008. 7 sv. ISBN 80-200-0797-0., str. 50

⁸ Tamtéž, str. 50

knihou *Confiteor*, která rozvlnila vody české literární společnosti a zahájila tak prvními kroky ofenzivní boj proti stálým a uznávaným autorům předešlé generace, publikoval své první básně časopisecky, stejně jako to bylo běžné a obvyklé u většiny autorů té doby. Tyto prvotní básně můžeme svým pojetím označit za variace na básnickou tvorbu Jana Nerudy.⁹ Machar tehdy ještě pod pseudonymy jako Leo Leonardi či Antonín Rousek zasílal do nejrůznějších periodik své první básnické pokusy. Vůbec první otištěné Macharovy básně se roku 1882 současně objevily ve 3. čísle časopisu *Světlozor* (báseň *Zimní kosmická píseň*) a časopisu *Ruch* (báseň *Duma*).¹⁰ Následně se Machar stal pravidelným přispěvatelem periodik, jejichž seznam postupně rozšířil o *Květy*, *Zlatou Prahu* nebo časopis *Lumír*.¹¹ Je však nutné zmínit, že z důvodu básnickovy nevyzrálosti a psaní nevýrazných veršů, jehož motivace pocházela ze snahy získat honorář či se ve veršování pouze procvičit,¹² dnes vnímáme Macharovy první lyrické pokusy jako pouhou předzvěst, která nereflektuje autorovy básnické schopnosti, jež spatřujeme v jeho díle již o několik let později, ale spíše poukazuje na jeho sociálně nestabilní situaci.

Ke značné změně však dochází v roce 1887, kdy tehdy již o poznání sebevědomější básník Machar vydává svou první sbírku *Confiteor* v Kabinetní knihovně Bohuslava Šimáčka. Tato básnická prvotina, sbírka vyznání, jak k ní odkazuje samotný latinský název, znamenala pro prostředí české literatury určitý přelom. Machar totiž do literatury vstupuje jako mladý energický a až kontroverzní básník, který oplýval výrazným citem pro individualismus a schopností bez servítek kritizovat kohokoliv a cokoliv, čímž si vysloužil rozsáhlou negativní kritickou reakci.¹³ K co nejlepšímu popsání toho, jak nelibé kritiky se *Confiteoru* dostalo, předkládáme citát Josefa Václava Friče, jehož reakci Machar zmiňuje ve své vzpomínkové knize *Knihy feuilletonů II*. Frič měl podle Machara říct: „Človče, příteli, napsal jste to s vědomím? Cítíte to všechno? (...) A vy tady povídáte, že nemáte ideálů? Že máte jen nenávisť? Vztek? Kam to spějeme? Jste Čech? Nevidíte kolem sebe? Za sebe? Je-li to všechno pravda, dejme se zahrabat, zakopat, jsme hotovi, čert nás vezmi!“¹⁴

⁹ PEŠAT, Zdeněk. J. S. Machar, básník. Praha: ČSAV, 1959. str. 7-8

¹⁰ Tamtéž, str. 4

¹¹ Tamtéž, str. 4

¹² SOLDAN, Fedor. J. S. Machar: Studie s ukázkami z díla. 1. vyd. Praha, 1974., str. 40

¹³ PEŠAT, Zdeněk. J. S. Machar, básník. Praha: ČSAV, 1959. str. 4

¹⁴ MACHAR, Josef Svatopluk. *Knihy feuilletonů II*. V Praze: Čas, 1902, str. 161-162

Abychom dokázali vysvětlit, proč se Macharova sbírka setkala téměř jednoznačně se zápornou kritikou, je nutné ozřejmit, jaká byla dobová situace v české literatuře a co se na Macharově poetice jevilo jako výstřední, novátorské a hodně nesouhlasné kritiky. V době, kdy na piedestalu českého básnictví stál Jaroslav Vrchlický, básník upřednostňující krásu jazyka a formální dokonalost poezie, který byl navíc vyzdvihován značným množstvím svých epigonů, se Macharova prvotina vystavěná na principech depoetizace a individualitě lyrického subjektu jevila jako skutečné novum.¹⁵ Macharova poetika od dob prvního časopiseckého publikování nabyla skutečně odlišného charakteru. Všudypřítomná kritika, pesimismus a negace vůči době, ve které básník žije a chce ji dle svého vidění adekvátně pojmenovat, si našla útočiště zejména ve třech tematických rovinách. Těmito tématy byly náboženství, láska a společnost.

Machar se tedy až nihilisticky laděným *Confiteorem* dostal do širokého literárního povědomí, které ačkoliv sbírku hodnotilo negativně, muselo přiznat, že do české literatury vstupuje osobnost svým charakterem a pesimistickou poetikou výrazně odlišná od autorů té doby. Přes silný individualismus a autenticitu Macharovy poezie je však nutné připustit, že i on byl ve svých tvůrčích počátcích ovlivněn tvorbou jiných básníků, na které *Confiteorem* záměrně či nevědomky navázal.¹⁶ Těmito básníky byli Karel Hynek Mácha, Jan Neruda, o němž v *Konfesích literáta* Machar píše jako o své inspiraci ke způsobu uvažování o světě a jeho fungování,¹⁷ ale také paradoxně Jaroslav Vrchlický, vůči kterému se Machar s postupem času jednoznačně vymezil. Ze zahraničních básníků, kteří byli Macharovou inspirací v tvorbě, jmenujme především Heinricha Heineho.

Po tomto výrazném vstupu na pole české literatury Machar i nadále rozvíjel svou poezii v žánru intimní lyriky např. sbírkami sonetů, které vyšly v souborném vydání roku 1903 pod názvem *Čtyři knihy sonetů*, jeho tvorba však v roce 1893 dostala značných změn s vydáním básnické sbírky *Tristium Vindobona*. Tato sbírka společně s knihou *Zde by měly kvést růže* či veršovaným románem *Magdaléna* představuje Macharův posun od čistě subjektivní lyriky k objektivizaci individualistického postoje skrze aktuální společenská témata, čímž však Machar neodstupuje od svého

¹⁵ PEŠAT, Zdeněk. J. S. Machar, básník. Praha: ČSAV, 1959. str. 5

¹⁶ Tamtéž, str. 13

¹⁷ MACHAR, Josef Svatopluk. Konfese literáta. Vyd. 5. Praha: Československý spisovatel, 1984. str. 16

primárního nahlížení na skutečnost, ale pouze jej rozšiřuje v obecnější platnost.¹⁸ Objektivizace se v jeho poezii projevuje přilnutím k politickému dění a soustředěním se na obyčejného člověka, jeho neblahý životní osud, ale také osud samotného národa.¹⁹ Přes satirickou kritiku politické scény a zvýšení intenzity zabývání se o lidský osud a národ, který jej výraznou měrou ovlivňuje a utváří, se Machar postupem času začíná věnovat i tématům vlasti, vlastenectví a již dříve tematizovaného náboženství. Tímto postupem objektivizace se tedy dostává stále blíže k nalezení podstaty světa a smyslu života člověka na něm. Není tedy náhodou, že od původního subjektivně kritického náhledu na svět a pozdějšího upnutí pozornosti na současnost, nalézá Machar nový způsob objektivizace v žánru historické poezie. Tomuto žánru se začal věnovat ve sbírkách 1893-1896 a *Golgata*, které všeobecně zaznamenaly kladné kritické hodnocení, a ačkoliv zde Machar pouze využil historických námětů k pojmenování současnosti, jasně tím deklaroval své zaujetí dějinami, které se částečně pokusil tematizovat již ve sbírce *Tristium Vindobona* mimo jiné opěvováním Velké francouzské revoluce a lítostí nad tím, že tuto dobu nemohl prožít („jest opožděno o sto let, / že nezastihl jsem, Velká Revoluce, / tvůj blesk, tvé hromy, opojný tvůj vzduch, (...) že v největší té dějin epopeji, / jež zaduněla světa okrskem, / můj život nebyl vlnou na peřeji, / mé sloky jedním světlým paprskem!...“).²⁰ Nejen těmito verši tedy Machar předem avizoval jedno z témat své historické poezie, které se pro naši práci stává tématem stěžejním.

¹⁸ PEŠAT, Zdeněk. J. S. Machar, básník. Praha: ČSAV, 1959. str. 60

¹⁹ Tamtéž, str. 61

²⁰ MACHAR, Josef Svatopluk. *Tristium Vindobona*. Vyd. v Akcentu 1. Třebíč: Akcent, 2009. str. 91

3. Básnický cyklus *Svědómím věků*

Protože úspěch a vřelé kritické přijetí²¹ Macharových předchozích sbírek *1893-1896* a *Golgary*, ve kterých se poprvé otevřel historickým tématům, vyzdvihl básníkovo dílo z literárněhistorického pohledu a odstupu v čase až na samotný autorský vrchol,²² lze uvažovat o tom, že i z tohoto důvodu se Machar rozhodl v tematizaci historie pokračovat. Ačkoliv jeho plán zachycení historie světa od nejstarších období až po současnost nebyl v literatuře světové ani české ničím zcela novým, Machar žánr historické poezie svým neotřelým stylem poetiky proměnil ve značně odlišnou variantu obdobného záměru, který můžeme sledovat na historickém díle Victora Huga či Jaroslava Vrchlického.²³ Zatímco oba zmínění autoři na historii nahlíželi jako na předem dané paradigma faktů, které chtěli analyzovat v rámci jednoho rozsáhlého díla, ať už se jedná o *Legendu věků* v případě Huga či Vrchlického *Zlomky epopeje*, Machar se v pojmání historické látky vydal poněkud opačným směrem a usiloval o to zachytit dobové události ve své autentické podobě pomocí jejího reflektování skrze jedince, jeho lidský osud a také psychologické rozpoložení v reakci na situace, které dějiny přinášejí.²⁴ Tím následně u Machara vzniká rozsáhlý a mnohvrstevnatý dějinný koncept, ve kterém básník nekonstatuje všem známá historická fakta, ale vytváří pestrobarevný svět navzájem na sebe působících individualit. Tento devítisvazkový básnický cyklus poté nazval *Svědómím věků*.

Cyklus zahajují básnické sbírky *V záři helénského slunce* a *Jed z Judey*, které vyšly současně v roce 1906 a soustředí se na období antického Řecka a Říma, kde je do popředí postaven individualismus člověka, jenž je však následně zničen s příchodem křesťanství, metaforicky označeného právě jako jed z Judey. V roce 1911 následovaly sbírky *Barbaři*, *Pohanské plameny* a *Apoštolové*, u kterých Machar postupně rozpracoval témata pádu Říma a nástupu středověku, proměny společenských poměrů za dob renesance a příchod reformace. Cyklus je v roce 1926 zakončen dvojicí sbírek *Krůčky dějin* a *Kam to spěje?*, v nichž Machar svou vlastní perspektivou popisuje současný svět a nakonec se uchyluje až k přemítání o budoucnosti, kde silně koketuje s myšlenkou konce světa. Předmětem našeho zájmu

²¹ ŠIMÁČEK, M. A. J. S. Machar: 1893-1896. In. Světozor 31. 1896/1897. str. 118

ŠALDA, F. X. J. S. Machar: 1893-1896. In. Literární listy 1897. str. 68

²² PEŠAT, Zdeněk. J. S. Machar, básník. Praha: ČSAV, 1959. str. 99

²³ Tamtéž, str. 99

²⁴ Tamtéž, str. 99

však budou dosud nezmíněné sbírky *Oni* a *On*, jimž se budeme věnovat v následující kapitole.

4. Oni a On

Básnické sbírky *Oni* a *On* shrnuty pod souhrnným názvem *Roky za století I., II.* byly vydány současně v roce 1921 a díky jejich tematické spojitosti a historické návaznosti lze říci, že za účelem jejich důkladné literárněhistorické analýzy je třeba brát obě sbírky jako součást jednoho celku. V rámci *Svědómím věků* tedy u Machara nastává obdobná situace jako při publikování prvních sbírek cyklu *V záři helénského slunce* a *Jed z Judey*, kdy obě díla sice na první pohled interagovala v literárním provozu samostatně, nicméně v širším kontextu přinášela smysluplnější interpretaci až ve chvíli společného chápání obou textů se vzájemnými intertextovými shodami, odkazy aluzivního charakteru a vzájemně protichůdného nahlížení na téma individuality. Tento Macharův kompoziční postup se tedy opakoval a důvod, proč se tak dělo právě u *Roků za století*, rozhodně nebyl nahodilý.

Stejně jako se v prvních sbírkách Machar obracel k prostředí antického Řecka a Říma, kde zobrazil antického člověka jako prototyp individualistické geniality a svobody, který se s příchodem křesťanství mění v nesvobodnou, vírou zaslepenou bytost uvězněnou ve stereotypech davu a ztrácí tak svou autenticitu, v *Rocích za století*, které se zaměřují na období Velké francouzské revoluce a následný vzestup a vládu Napoleona Bonaparte, Machar nalézá nový impuls k nalezení ideálu člověka individualisty. Tento ideál je však oproti individuu v antické kultuře znázorněn poměrně komplikovaně, a proto se v mnoha básních odráží básníkovo neurčité stanovisko k tématu revoluce, které bývá dokonce často považováno za autorský nedostatek ubírající oběma sbírkám punc výjimečnosti a umělecké kvality.²⁵ Toto soustavné obměňování perspektiv na to, jaká dle Machara Velká francouzská revoluce skutečně byla a zda v ní nalézá pozitivní pozůstatky antické individuality či nikoliv, se poté rozmělnily ve sbírce *On*, kde se na piedestalu francouzské historie usadil Napoleon, jehož postava však ve sbírce taktéž zaujímá nestálou pozici a jeví se mnohoznačně až rozporuplně.

Důležitost a význam těchto básnických sbírek, kterým se napříč jejich tematickému rozsahu a ojedinělosti nedostalo významného recepčního ohlasu, jsou i do dnešní doby nejen v rámci Macharovy básnické tvorby ale i v kontextu celé české literatury chápány značně odlišně a tomuto dílu literárněhistorické interpretace nepřikládají významnější pozornost. Bylo by však chybou považovat tyto texty

²⁵ SOLDAN, Fedor. J. S. Machar: Studie s ukázkami z díla. 1. vyd. Praha, 1974., str. 112

za doznívání Macharovy sebevědomé a kritické poezie v pouhý faktografický popis dějinných událostí.

4.1. Roky za století I. (Oni)

První sbírku *Roků za století Oni* Machar rozdělil do dvou rozsahem výrazně odlišných částí, které nazval *Mračna a bouřliváckové* a *Evangelium se zvěstuje*. Obě části se v následujících kapitolách pokusíme obecně charakterizovat a soustředit se na jejich specifické rysy.

4.1.1. Mračna a bouřliváckové

V první části básnické sbírky *Oni* vytvořil Machar nerozsáhlou scenerii, jež má v rámci celého díla splňovat jediný účel, a tím je vylicit dobovou situaci před samotným vypuknutím Velké francouzské revoluce, která jak již bylo zmíněno, je hlavním tématem sbírky. Již její název *Mračna a bouřliváckové* je pro kompletní část sbírky velmi příznačný a lze říci, že jednoznačně utváří typy prostoru i postav, které se Machar v rámci stylové i tematicky odlišných básní snažil charakterizovat.

V textu se totiž skutečně setkáváme s fikčním světem prostoupeným temnou a pesimistickou atmosférou. Mračna jako symbol neústupného schylování dějin k nezvratnému mezníku revoluce velmi věrně reflektují postupný přerod Francie z kolébky historického impéria bohatství, úspěchů a lidské spokojenosti s konstituční monarchií za vlády Ludvíka XIV. v protesty, krvavými spory a revolučními boji zmítanou zemi plnou sociálních nejistot, absence morálky a bezútěšného zoufalství na obou stranách barikád. Tuto nevraživost a nemožnost zvrácení toku dějin poté představují tzv. bouřliváckové, historické postavy, které v básních vystupují jako autonomní lyrické subjekty předznamenávající příchod určitého zlomu situace monarchie v případě včasného nevyřešení jejich zejména sociálních problémů.

Pro charakterizování specifických rysů a definování způsobu, jakým Machar ve sbírce pracuje a snaží se o zachycení vývoje historických událostí, nám jako ideální příklad poslouží vůbec první báseň v díle. Sbírka *Oni* začíná básní s názvem *Nesmrtelní*, v níž je do popředí scény zasazen král Ludvík XIV., který přijímá k audienci deputaci francouzské Akademie věd. Ta jako jednotný subjekt vstupuje do básně v roli neskonale oddaného služebníka svého krále, který retrospektivně hodnotí pocity z průběhu audience. Báseň je koncipována jako óda, a kromě uctivého

oslovování panovníka se opakuje až monumentální přirovnávání k císaři Augustovi v dobách rozkvětu starověkého Říma. Tato adorace však zachází až do extrémních rovin, když je ve srovnání s genialitou Ludvíka XIV. znehodnocován život členů deputace, jejichž poznámka o bezvýznamnosti vlastního života předznamenává určitý kult osobnosti vládce, který později spatřujeme v navazující sbírce *On* na postavě Napoleona Bonaparte („(...) zář očí Jeho a zvuk hlasu slyšet, / jenž světu poroučí – je třeba více, / by člověk přál si umřít po té chvíli / jist, že už nikdy štěstí takového / nenajde ve světě?“).²⁶

Žánr ódy je však v posledních verších básně narušen pro Machara typickou ironií, která zakládá další možnou interpretaci, a je tak v samotném závěru první části sbírky zahájena básníková hra se čtenářem znemožňující jedinou správnou odpověď na otázky, jaký byl původní autorský záměr, kdy lze považovat text za realistické znázornění historické skutečnosti a kdy se naopak jedná o pouhou fikční nadsázku a výsměch dříve tematizovaného („Pět minut trvala ta audience / pět minut ráčil Majestát nám dáti / zářného štěstí, slavné blaženosti.“).²⁷

V *Mračnech a bouřliváčcích* Machar předkládá básně, které bychom mohli rozdělit do dvou tematických celků, které byly nastíněny právě na zmíněné básni *Nesmrtelní*. Prvním jsou básně, jejichž lyrickými subjekty jsou historičtí panovníci evropských mocností, kteří skrze svá vyjádření varují před nadcházejícími událostmi, a zároveň avizují přesně nepopsanou, leč srozumitelně nastíněnou predikci chodu věcí v budoucnosti. Druhým poté básně znevažujícího, ironizujícího až čistě ironického rázu, jež se staví do kontrastu k prvnímu celku, s nímž však také zdařile vymezují nejasnou, rozporuplnou a dynamicky se vyvíjející atmosféru předrevolučního prostoru francouzského království.

4.1.1.1. Evropští panovníci jako věštitelé revoluce

To, že Machar v básnických sbírkách kladl velký důraz na individualitu jedince a tohoto jedince ve své specifičnosti a autenticitě v rámci *Svědomím věků* upřednostňoval či spíše kladl do protikladu k velikosti dobových převratů a změn je věcí známou, přesto však ve sbírce *Oni* nalézáme poněkud odlišné zaměření na individualitu člověka, než se dělo ve sbírkách předchozích. Zatímco v úvodních

²⁶ MACHAR, Josef Svatopluk. Roky za století I.: Oni. 4. vydání. Praha: Aventinum, 1929. str. 11

²⁷ Tamtéž, str. 12

sbírkách cyklu *Svědómím věků* (*V záři helénského slunce* a *Jed z Judey*) se do středu autorova zájmu dostávaly kromě historicky doložených postav též postavy fiktivního charakteru, vytvořené za účelem vykreslení charakteru antického člověka, a tím přinášející kýžený nadhled nad prostorem a časem, situace ve sbírce *Oni* je odlišná. Jak jsme již zmínili, v popředí básníkovy zájmu se nyní nenachází obyčejný člověk, ale naopak je nám předkládána vize celé epochy skrze zobrazení jedinců vládnoucích, dominantních.

Takto deklarovanou závažnost tématu bez jakéhokoliv ironického nádechu Machar v *Mračnech a bouřliváčcích* reflektuje ve dvou básních, které se příznačně jmenují podle tehdejších evropských panovníků, kteří v roli lyrických subjektů přinášejí negativní reakci na mocnářsky bezohledné panování, a zároveň se snaží navrhnout řešení, která by vedla ke zlepšení situace a pozitivnímu vývoji celé monarchie. U básní nazvaných *Josef II.* a *Kateřina II.* je nutné zdůraznit, že obě básně jsou napsány jako dva celistvé monology s nepřítomným adresátem, jehož neúčast představuje kromě zřetelné neexistence názorového protějšku také velmi direktivní poukázání na adresátovu nečinnost či nezainteresovanost, jež jsou v celé sbírce uváděny jako hlavní problém společenské situace vedoucí k příchodu revoluce.

4.1.1.1.1. Josef II.

Báseň, ve které se na pozici lyrického subjektu objevuje historická postava Josefa II., panovníka Rakouska-Uherska v letech 1780-1790, je napsána formou monologu, ačkoliv styl psaní částečně připomíná dopis, adresovaným Josefově sestře Marii Antoinettě, manželce krále Ludvíka XIV. Z poměrně rozvláčné kritiky životních poměrů ve Versailles, kde královna pobývá („Je možno žít tak? Nedusí vás všecko, / ti lidé, vzduch a vaše etiketa?“),²⁸ báseň nabývá důrazně apelativního rázu vedoucího k nápravě životní situace francouzských poddaných.

Lyrický subjekt vnímá jako největší problém zhoršující se společenské situace královu zahleděnost do sebe sama, ignoraci obyčejného lidu a soustředění jen na radovánky („Vy nevládnete – vy jen užíváte.“)²⁹ a záměrně radí své sestře, aby se ve svém postavení snažila navrátit období blahobytu a zaměřila se na lid. Tuto snahu o nápravu však zároveň hodnotí jako již téměř neuskutečnitelnou („Já vidím, že ta

²⁸ MACHAR, Josef Svatopluk. Roky za století I.: *Oni*. 4. vydání. Praha: Aventinum, 1929. str. 30

²⁹ Tamtéž, str. 31

doba krále Slunce / už není dobou vaší. Vládnout, sestro, / teď znamená, tak zařídit běh všeho (...).³⁰

Adresátce jsou následně předkládány příklady správného a úspěšného vládnutí státu na samotném Josefu II., císaři Frickovi a Kateřině II. Veliké. Na těchto příkladech, které Josefa II. líčí až přehnaně idealisticky,³¹ poté sledujeme Macharův typický důraz na individualitu obyčejného člověka, který je nejprve jako součást lidu vyzdvížen na úroveň panovníka („neb vladař bohem dán je k vůli lidu, / lid majetkem pak nikdy není vašim. / A vladař má se vzdát své osobnosti / pro dobro národů svých“),³² aby byl následně nazván nejvýše postaveným božím stvořením („vždyť z všeho nejvyšší, co bůh kdy stvořil, / je přece člověk!“).³³

Text je dále častokrát obohacen o krátká prohlášení (např. „člověkem buďte, jděte trochu k lidem!“),³⁴ která vrcholí v závěru básně varováním Antoinetty před příchodem revoluce, která by ji i krále mohla stát život („A pamatujte, Veličenstvo Vaše, / že nejen vládce osudem je lidu, / však též lid vládci jím se státi může.“).³⁵ Těmito vizemi budoucnosti Machar vytváří z Josefa II. vševědoucí postavu, která jakoby by byla předem obeznámena s nadcházejícími událostmi a předkládala svá varování před revolucí, pádem monarchie a smrtí královské rodiny s časovým odstupem.

4.1.1.1.2. Kateřina II.

Pokud byla báseň *Josef II.* laděna jako přímý apel na včasnou nápravu společenských poměrů ve Francii, u *Kateřiny II.* nalézáme shodné i interpretačně odlišné pojetí řešení krize. Celá báseň je také koncipována jako monolog lyrického subjektu (Kateřiny II.), který se však vyjadřuje přes svého sluhu Chrapovického oslovovaného „baťuška“. Charakter básně je bližší spíše přemítání nad textem dopisu druhé osobě, u kterého spatřujeme signály nerozhodnosti, nejistoty a opakované skepse: o čem a komu vlastně psát.

Postava Kateřiny II. se v monologu výrazně zaměřuje na svůj životní osud s přihlédnutím k vývoji celého Ruska, které dokázala díky odvaze a sebeobětování

³⁰ MACHAR, Josef Svatopluk. Roky za století I.: Oni. 4. vydání. Praha: Aventinum, 1929. str. 30

³¹ SOLDAN, Fedor. J. S. Machar: Studie s ukázkami z díla. 1. vyd. Praha, 1974. str. 112

³² MACHAR, Josef Svatopluk. Roky za století I.: Oni. 4. vydání. Praha: Aventinum, 1929. str. 31

³³ Tamtéž, str. 31

³⁴ Tamtéž, str. 34

³⁵ Tamtéž, str. 34

vyzdvihnout na panovnické impérium, o jehož budoucnost se však obává. Opakovaně se v básni objevuje kritika cara Petra a následníka trůnu Pavla, které Kateřina II. považuje za hrozbu pro Rusko, a naopak nalézá panovnické východisko ve vnuku Konstantinovi, u něhož je již zejména potvrzováno Macharovo idealizování postav („víš, proč jsem dala při křtu vnuku svému / to jméno Konstantin? (...) to nemluvnátko malé, / má velké příští. Tohle dítě zdědí / císařství řecké, tohle dítě vjede / do konstantinopolských zdí co vládce,“).³⁶

Báseň, jejímž adresátem se v samotném závěru stává Fridrich II. Veliký, ctnostně přirovnávaný k panovníkům jako byli Marcus Aurelius nebo Caesar, reflektuje nehostinnost dobové politické situace a proud niterných vyjádření lyrického subjektu tím nabízí až individualisticky-existenciální náboj. Pesimistické vnímání je však střídavě rozrušováno snahou o nalezení jistot, které jsou spatřovány v pevném řádu, zákonech a pozitivním myšlení. Konec básně se poté jeví nejasně, a kromě odhalení skutečného adresáta dopisu nenabízí zřejmou informaci, jakého rázu bude skutečný text („Vem v umné prst pero / začnem vesele – tož oslovme jej: / Monsieur le Freiherr...“).³⁷ Báseň *Kateřina II.* tedy ve vnitřním monologu postavy přináší poměrně zastřený pohled na blížící se katastrofu, který však není nesen v natolik apelativním duchu, jako to nalézáme v básni *Josef II.*

4.1.1.2. Básně znevažující

Protipól pro uvedené básně přinášející předpovědi událostí a varování před nimi představují básně čistě humorného rázu, které zaujímají převážnou většinu obsahu *Mračen a bouřliváčků*. V těchto básních kladl Machar silný důraz na dobové vyličení šlechty, jejího neuvážlivého chování a pomíjení jakékoliv vážnosti politické situace. Zmíněná vážnost je ve významu textu podlamovaná neustále se opakující ironií, snahou o ni či charakterizováním šlechty jako společenské vrstvy, která znevažuje impulsy přicházející revoluce a naprosto ignoruje sociálně nestabilní situaci obyčejného lidu. Básně jsou silně depoetizované a psány v duchu lehkovážného a melancholického přístupu k sociálnímu tématu. Toto téma je v básních nastíněno jako téměř neexistující, a oproti němu se naopak neustále opakují motivy radovánek, pozitivní energie a neotřelé veselosti.

³⁶ MACHAR, Josef Svatopluk. Roky za století I.: Oni. 4. vydání. Praha: Aventinum, 1929. str. 39

³⁷ Tamtéž, str. 44

Teze spokojené existence šlechty se v kontrastu ke skutečnému životu poddaných jeví jako paradox, který působí, jako by snad básně popisovaly naprosto odlišné historické období. Až nezáživné a ploché příběhy postaviček ze šlechtické vrstvy líčené v nahodile humorném duchu podporují neúctu vůči skutečně důležité problematice a tematicky se váží k rozsmátnému životu dvořanů. Ten je charakterizován jako hloupý a omezený, nevšímající si příznaků blížící se krize. Bezvýznamnost opakujících se motivů zábavy pak vyznívá až groteskně (*Hrdina dvoru*) či v sobě obnáší krutou ironii hraničící až s cynismem (*Láska k bližnímu*). Největší důraz na příběhové hledisko je poté kladen u básní *Když tančili na sopce I., II.*, jejichž název implicitně avizuje přicházející katastrofu. Charakter těchto básní svou nenáročností a lehkovážností poté připomíná až rysy ústní lidové slovesnosti, čímž chtěl Machar ještě více umocnit svůj opakovaný postup všudypřítomného ironizování.

Jediná scéna, ve které nalézáme alespoň krátké zamyšlení nad sociální situací státu, je obsažena v básni *Louis XV.*, v níž král vypráví příběh o setkání se strhaným mužem tahajícím rakev na voze („Sešlý tvor jakýsi táhne káru, / na ní rakev, Zastavím ho, ptám se, / kam že jede? – Ves mi pojmenoval. / Co to veze? – Rakev. – Muži? Ženě? – / Muži. – Čím pak umřel? ptám se vlídně. / Hladem, - odsek krátce mi a zpuřně, / nečekal a táh svou káru dále.“).³⁸ Dále sledujeme královo zděšení nad žalostnou situací, která mezi poddanými panuje. To však záhy pomine s reakcí milenky Dubarry, která celý problém bagatelizuje slovy: „Francie má, nač si hlavu lámeš? / Nás to vydrží – nač myslet o tom?“³⁹ a král odpovídá: „Nás to vydrží, má drahá, pravda, / vnuk můj ať se sám pak jednou stará, / jak s tím vyjít... Anděli můj, pijme!“⁴⁰ Celý tento náznak názorové proměny od sebestřednosti k navrácení se k zájmu o problémy obyčejných lidí se tedy během chvíle rozplývá v pouhé znevážení a cynismus.

4.1.2. Evangelium se zvěstuje

Druhá část básnické sbírky *Oni* přináší již detailně charakterizovaný prostor a čas Velké francouzské revoluce, kdy sledujeme střídání rozličných motivů, jež vytváří částečně objektivní, částečně chaotický pohled na revoluci jako obecné téma,

³⁸ MACHAR, Josef Svatopluk. Roky za století I.: Oni. 4. vydání. Praha: Aventinum, 1929. str. 27

³⁹ Tamtéž, str. 28

⁴⁰ Tamtéž, str. 28

nikoliv pouze dějinnou událost spjatou s francouzskou monarchií. Kromě odlišného pojetí revoluce, které dále analyzujeme v samostatné kapitole, je nám představen rozsáhlý fikční svět utvářený několika různými perspektivami. Ve stručném shrnutí můžeme celý obsah části *Evangelium se zvěstuje* rozdělit na básně nahlízející na revoluci z pohledu nezaujatého člověka, který je rozsáhle rozpracován ve fiktivním deníku mladé šlechtičny M^{lle} de T., básně revoluci popisující perspektivou jejích reálných historických aktérů a poezii čistě informativně doplňující hlavní téma a dotvářející líčením pocitů atmosféru Velké francouzské revoluce.

Název *Evangelium se zvěstuje* je obdobně jako u první části sbírky vybrán velmi umně a skvěle shrnuje historický vývoj od počátku revoluce až po její postupné oslabování k opětovnému nástupu individuality na trůn. Revoluce je skutečně popsána jako dějinný milník, který ustupuje jakémukoliv metafyzicku či bohu a soustřeďuje se na člověka, představitele společenské změny (*Revoluce*). Zvěstování evangelia tedy lze chápat jako naplnění předpovědi avizované v *Mračnech a bouřliváčcích*, kdy se revoluce stává neústupným procesem vůle lidu, který s myšlenkou na lepší zítřky začíná bojovat proti monarchistickému zřízení a mocensky vlivné šlechtě bez ohledu na křesťanské desatero, zákony a zažitý morální kodex. Z poměrně idylické představy nahrazení krále republikou a příchodem blahobytu se revoluční postup následně mění v příčinu temné doby plné bezpráví, nesmyslných poprav a chaosu, který se naprosto vymkne kontrole a stává se nebezpečím pro všechny obyvatele bez rozdílu politického přesvědčení.

Evangelium se zvěstuje představuje pozoruhodnost i ve variabilitě žánrových forem, které Machar při autorské tvorbě ve sbírce využil. Ze dříve představené formy fiktivního dopisu či monologického vyjádření zde nalézáme žánry jako deník, píseň, tradiční básně psané vázaným veršem s pravidelným rýmem ve strofách či jednolitým nevázaným veršem, a v neposlední řadě básně psanou formou dialogu, která ve své celistvosti připomíná až dějství dramatu. Machar u všech básní nezávisle na formě pracuje buď s ironií nebo se uchyluje k naprosté serióznosti, která je však v tomto případě dominantnější a dokonale popisuje důležitost a myšlenkovou nesourodost toho, co revoluce ve své podstatě znamená a zda je dobrým krokem pro budoucnost, či nikoliv.

4.1.2.1. Fiktivní deník M^{lle} de T.

Značné množství básní druhé části sbírky tvoří sestavený fiktivní deník jistě mademoseille de T., jejíž celé jméno není ani v jedné z básní zmíněno. Jedná se však jistě o autorský záměr, neboť celý deník tvořený dvaadvaceti básněmi slouží jako netendenční svědectví o revoluci očima mladé a v otázce historického převratu nezajímavé ženy, která představuje typizovanou postavu přes svou nevinnost a politickou neangažovanost zahubenou krutostí doby.

Úvodní báseň odkazuje na datum 13. července 1789, tedy na počátek revoluce, kdy M^{lle} žije poklidným životem ve šlechtickém stavu společně se svým otcem opakovaně oslovovaným jako „papa“ a rodinným přítelem Armandem de Richebourgem, který se má co nevidět stát dívčíným snoubencem. Tuto idylickou atmosféru však postupně rozlamuje příchod revolučního davu, který skandováním hesel proti monarchii narušuje spokojenou existenci rodiny. Armand navíc s revolučními myšlenkami sympatizuje, zatímco papa nechce o pádu monarchie slyšet a od samého počátku považuje stupňující se protesty za nesmyslné a v žádném případě nepřinášející pozitivnější budoucnost. M^{lle} v roli lyrického subjektu tak téměř nezáživně hodnotí vývoj situace za pomoci svého otce, který revoluci ve své pokročilejší fázi vidí jako skutečnou katastrofu národa („A papa řekl: I tu zřejmě je, / že rozpadá se celá Francie –“),⁴¹ přítele Armanda, který po odjezdu do rodné Normandie zjišťuje, že celý jeho domov je vypálen a matka zemřela při útoku lupičů odkazujících se na postup francouzské revoluce, a tety markýzy, která se stává přímým svědkem události útoku davu na zámek ve Versailles a brutálních činů proti stoupencům krále. Tato první fáze přirovnatelná až k reportážnímu sdělení se zdá být ukončena po vynuceném návratu krále z Versailles do Paříže. Machar však skrze vyjádření otce v P. S. poznámce upozorňuje na problém revoluce lidu, který se stal pouze obětí klamavé hry mocných, především vévody Orleánského, zpovzdálí tahajících za nitky dění („jen dva jsou, s nimiž lze prý soucit mít: / král – oběť, vítěz – oklamáný lid.“).⁴²

Ve druhé fázi vztahující se k datu 13. srpna 1792 se autorka fiktivního deníku po třech letech navrácí k vyličení dobového stavu. Minulé roky charakterizuje jako neměnný stav děsu a hrůzy, ve kterém nelze žít. Projev lyrického subjektu se zde

⁴¹ MACHAR, Josef Svatopluk. Roky za století I.: Oni. 4. vydání. Praha: Aventinum, 1929. str. 68

⁴² Tamtéž, str. 81

radikálně proměňuje, sledujeme větší míru autenticity, emotivnosti a obecně bychom tyto básně mohli pokládat za elegické. Nejprve sledujeme, jak snoubenec Armand vystřízliví ze svých revolučních názorů, rozejde se se svou dívkou a zarputile se rozhodne vstoupit do boje. Revoluce se postupem času změní až ve zběsilý hon na představitele šlechty a rodina autorky deníku je společně s dalšími dvořany zavřena do vězení a následně popravena. Průběh událostí připomíná neřešitelnou stále více a více se vyostřující katastrofu absurdních rozměrů. Tento gradující pesimismus a skepse nad dějinnými událostmi ve své tragičnosti vyústí až v pozitivní přemítání nad uvězněním („děs prchl z duše, tíha každodenní / zmizela z hlavy, volně se tu dýše, / že svobodou bych tohle zvala spíše, / než život, jež jsme do nedávna žili.“)⁴³ a postupné smíření s hrůzami doby a zoufalou prosbou o ukončení života („Ve jménu republiky“ – vždýcky stejně – / „Občanka Ducrot“ – Šťastna, může jít – / „Občanka – T.!“ Já!! S bohem, s bohem žítí!“).⁴⁴

Ona zmíněná absurdita spočívá především v popisu diskriminační politiky republikánů, kteří jsou schopni pouze podle příslušnosti ke společenské vrstvě rozhodnout o životě nevinného člověka. Vězeňské prostředí je tím pádem vyličeeno jako královský dvůr, ve kterém se setkáváme s většinou postav šlechty popsanych v *Mračnech a bouřliváčích*. Toto diskriminační hledisko se nám poté s ohledem k historickým událostem po letech od publikování této básnické sbírky jeví jako nadčasové.

Dalším důležitým tématem je milenecká láska, kterou ačkoliv ve sbírce téměř nenacházíme, své místo zaujímá na příkladu vztahu M^{lle} a Armanda, jejichž láska je vlivem nepřející doby odsouzena k zániku. Tímto Machar ve své poezii opětovně upozornil na literární ovlivnění romantismem („A v té své hlavě slyším rány bítí / jako když hroudy na rakev se řítí!“).⁴⁵ Revoluce metaforicky častokrát označována jako bouře poté svůj neúprosný tlak a nejistotu vůči všem umocňuje motivem nemožnosti spánku, který je také jedním z důvodů, proč se smrt začíná v posledních básních jevit jako vysvobození člověka ze světa sužovaného hrůzou bezvýchodnosti.

⁴³ MACHAR, Josef Svatopluk. Roky za století I.: Oni. 4. vydání. Praha: Aventinum, 1929. str. 125

⁴⁴ Tamtéž, str. 130

⁴⁵ Tamtéž, str. 90

4.1.2.2. Velká francouzská revoluce perspektivou historických postav

Ve srovnání s fiktivním deníkem zvolil Machar do kontrastu básně, v nichž v pozici lyrického subjektu vystupují reálné historické postavy, které se přímo podíleli na vzniku a průběhu revoluce. Motiv revoluce je poté skrze jejich nahlížení popsán jako problematická směsice nadčasových názorů či myšlenek a neuvážených činů proti nevinným obyvatelům. Jednotícím prvkem těchto básní pak je vyličení postupného názorového a existenciálního úpadku představitelů revoluce, kteří vlastní počínání či postupy svých kolegů s časovým odstupem implicitně charakterizují jako rozpad jednoznačného termínu revoluce v neuchopitelnou roztříštěnost navzájem neprostupných motivů.

4.1.2.2.1. Iniciátoři revoluce: Robespierre, Danton, Marat

Největší pozornost budeme směřovat na postavy Robespierra, Dantona a Marata, kteří byli jako přímí účastníci a iniciátoři hlavními strůjci samotné dějinné události. Skrze tyto postavy, které nacházíme ve většině básní, Machar následně předkládá různé perspektivy na problematiku revoluce. Přestože se životní osud postav i jejich republikánská příslušnost ve své podstatě shodují, u každého jedince sledujeme rozdílné nazírání na postup revoluce a Machar ke všem zúčastněným nahodile připisuje kladné či záporné konotace, čímž vytváří plastický obraz celé historické události.

Postava Maximiliena Robespierra,⁴⁶ jemuž byly věnovány čtyři samostatné básně, je po celou dobu vývoje revolučních akcí definována skrze charakter autoritativního a vzdělaného politika, ztotožněného se svým politickým záměrem a snažícího se jej uplatnit bez ohledu na odpůrce. Tímto postojem je Robespierre popsán až jako vyhraněný individualista, čímž ve sbírce zaujímá dominantní postavení, neboť obdobnou individualistickou postavu ve sbírce nenalézáme. Příznačným rysem postavy Robespierra je poté snaha o nastolení pořádku a blahobytu pro všechny, kterou lze označit za idealistickou. V boji za ideál pak postava razantně

⁴⁶ Maximilien Robespierre byl francouzský advokát, jakobín a politik, který během Velké francouzské revoluce nabyl velké popularity u lidu. Jako stoupenec revolučního teroru se stal vůdčí postavou Výboru pro veřejné blaho, ve kterém inicioval masové vraždění politických oponentů a následně i svých spolupracovníků (mimo jiné Dantona). Tato hrůzovláda se však nakonec obrátila proti němu a sám byl v roce 1794 popraven gilotinou.

brojí proti jakémukoliv násilí a zbytečnému prolévání krve, na první místo svého zájmu staví lid, který jej až upozadňuje („Lid – totě princip. Jsem jen sluhou jeho. / A lid je všechno (...“),⁴⁷ na druhou stranu je však pro naplnění prvotní myšlenky ochotný uchýlit se k cynickému a nemorálnímu chování vůči blízkým i přátelům („Princip revoluce / jde nade všechno. Dovedl bych poslat / i otce svého pod nůž guillotiny, kdyby chtěl jít stopou Dantonovou.“),⁴⁸ čímž popírá své původní tvrzení o rozvaze a mírnosti jednání. Tento rozporuplný a fanatický přístup k upřednostňování revoluce navzdory všemu a všem se mu nakonec stává osudným a v poslední jemu dedikované básni je dokonce otevřeno téma možnosti nepochopení jeho názorů a politických kroků v budoucnosti. Lyrickým subjektem první básně je Madame de Stäel, která Robespierra popisuje silně idealizujícím prizmatem, ve druhé nacházíme dramatickou formu dialogu několika postav, na jejichž základě se definují specifika Robespierrova pojetí revoluce, a v závěrečných dvou jde spíše o pouhé avizování konce existence individualisty, který i přes svou nezdolnou angažovanost a zaujetí tvrdého postoje nezvládl otěže dějin udržet pevně v rukou.

Částečně odlišný charakter mají básně zabývající se Georgesem Dantonem.⁴⁹ Ten, ačkoliv se ze znalosti historického kontextu stal obětí Robespierrova teroru, je zprvu líčen jako postava čistě radikální, kdy je bez jakýchkoliv servítků oddán myšlence, že revoluce musí obnášet krveprolití a velké množství obětí. Tento prvotní zápal však rychle přechází v umírněnější názor a rozjímání nad revolucí jako nad nezastavitelnou lidskou zvůlí, za jejíž následky Danton přijímá zodpovědnost („Jsme všichni lotry. Lotry nebo blázny / jsme všichni, kdož tu Revoluci vedem...“),⁵⁰ a zároveň si uvědomuje, jak nefunkčním se stává nástroj revoluce v rukou nezodpovědných („Je Zlo nebo Dobro? / Kde hranice jsou? K smíchu, školské bajky. / Však Revoluce je přec dobrým dílem, ač živena je námi, lotry, blázny.“).⁵¹ Toto postupné rozmlouvání se sebou samým jej pak dovádí k přirovnávání revoluce k dílu, které s časem zničí všechny, kteří se na jeho vzniku podíleli. Tím posledním, se kterým revoluce padne, pak má být Robespierre útočně nazývaný jako zmije z Arrasu.

⁴⁷ MACHAR, Josef Svatopluk. Roky za století I.: Oni. 4. vydání. Praha: Aventinum, 1929. str. 145

⁴⁸ Tamtéž, str. 143

⁴⁹ Georges Danton byl francouzský právník a politik, který se za Velké francouzské revoluce výraznou měrou podílel na svržení monarchie. Poté se stal ministrem spravedlnosti, hlasoval pro popravu krále Ludvíka XIV. a podílel se na vytvoření revolučního tribunálu. Dostal se však do sporu s Robespierrem, když nesouhlasil s jeho terorem a popravami nevinných, kvůli čemuž byl obviněn z korupce a roku 1794 popraven.

⁵⁰ MACHAR, Josef Svatopluk. Roky za století I.: Oni. 4. vydání. Praha: Aventinum, 1929. str. 134

⁵¹ Tamtéž, str. 134

V závěrečné básni, v níž je Danton odsouzen k trestu smrti, opouští život s vědomím dobré revoluční myšlenky a zásluhy na historickém vývoji ve srovnání s lidem bez názoru, kterému odkazuje svou hlavu jako metaforu lidské autenticity a pochopení, které většinová společnost postrádá („A klekaje si / řek katu: - Ukaž hlavu moji lidu, / je hodna, by se na ni podívali.“).⁵²

Obdobně je v jediné básni vylíčena i perspektiva Jean-Paula Marata,⁵³ který sám sebe nazývá „přítelem lidu“ a obhajuje revoluční činy zejména v kritice proti girondistům spravedlností, již je nutné bez otálení nastolit. Trest smrti se mu tedy jeví jako věc potřebná a společensky nápravná. Svůj nadhled nad aktuálními událostmi vyjadřuje i pomocí kritiky Robespiera a Dantona, ve kterých spatřuje pouze náznaky skutečného žití pro revoluci a nenaplnění jejich idejí. Machar skrze repliky této postavy tematizuje životní postoj, který revoluci přikládá až metafyzickou váhu, kterou je třeba přede všemi chránit („Dítětem lidu byla Revoluce, / teď milenkou jest jeho, on ji hlídá / a nedovolí, aby hrubé prsty / po bílých ňadrech klouzati jí směly!“)⁵⁴ a snažit se o její pochopení v samotné podstatě. V básni *Maratova sestra* se poté na Marata odkazuje jako na osobnost utvářející dějiny, jejíž ztrátou sama revoluce výrazně utrpěla.

4.1.2.3. Tematika boha, svobody, společnosti a smrti

Tematické okruhy, které Machar ve své poezii opakovaně rozvíjí, by se daly v rámci sbírky *Oni* konkretizovat na problematiku náboženskou, otázku svobody, kterou revoluce v rozličných podobách přináší, a v neposlední řadě téma společnosti, která protichůdně reaguje na dějinné události přivádějící člověka na existenční dno a přinášející krutou a neopodstatněnou smrt jedince, kterou se také jako tématem budeme zabývat.

Pokud se nejprve zaměříme na tematiku náboženskou, je nutné na úvod zmínit, že Machar svým téměř ateistickým postojem či spíše radikální kritikou náboženství jako vymyšleného dogmatu, které individualitu přivádí na scestí, částečně rekapituluje své teze z prvotních sbírek cyklu, zejména pak z *Jedu z Judey*. Zatímco v této sbírce

⁵² MACHAR, Josef Svatopluk. Roky za století I.: Oni. 4. vydání. Praha: Aventinum, 1929. str. 151

⁵³ Jean-Paul Marat byl francouzský lékař a revolucionář, který během Velké francouzské revoluce vedl boj proti šlechtě, vyšším společenským vrstvám a následně se stal hlavním nepřítelem girondistů. Hlasoval pro popravu krále Ludvíka XIV. a stál v čele revolučního tribunálu, který představoval mocenský vrchol tehdejší Paříže. V roce 1793 byl zavražděn fanatickou girondistkou. Dodnes je vnímán jako jeden z hlavních symbolů revoluce a boje za svobodu.

⁵⁴ MACHAR, Josef Svatopluk. Roky za století I.: Oni. 4. vydání. Praha: Aventinum, 1929. str. 112

je křesťanství chápáno v čistě negativní konotaci, ve sbírce *Oni* je obecné pojmání náboženství poměrně komplikovanější. Ačkoliv v úvodní básni druhé části sbírky *Revoluce* je samotný akt celostátní občanské revolty nadsazován nad boha, který nemá právo se do takto důležitých lidských záležitostí plést, s postupným vývojem se Macharovo nazírání na toto téma proměňuje. Z původně až rouhačského stanoviska („My sesadili boha – právem. Ano, / vždyť má-li člověk v lidstvo víru plnou, / pak nelze věřit v bytost obmyslnou, / již dětská pošetilost vysnila si / a bohem zvala ...“)⁵⁵ se tedy dospívá k empirickému poučení z revoluce a uchylování se k bohu jako nejvyšší autoritě, která jediná vládne nad světem („Lid na zemi a jenom bůh je nad ním / bez králů, kněží. Z Francie ta pravda / musí jít světem.“).⁵⁶ Navracení se k bohu následně nalézáme v několika básních, kde se postavy smiřují se smrtí a hledají v bohu jistotu, kterou jim revoluce za žádných okolností nemohla nabídnout.

Motiv svobody, která je opakovaně psána s velkým „S“ či označována jako „dcera revoluce“, zaujímá roli určitého těžce dosažitelného a v počátcích revoluce stanoveného cíle. Stejně jak je v úvodu zatracován bůh jako pouhá záminka sloužící k manipulování člověka, tak obdobnou negativní konotaci postupně získává i svoboda, která ve své původní idealistické podobě ztrácí veškeré rysy kladného označení a stává se jen pouhou obhajobou pro masakry a politické čistky páchané na lidech. Na tomto motivu tedy můžeme zřetelně sledovat generalizovaný úpadek systému a jeho hodnot, a přerod snahy o dosažení svobody v naivní a utopickou myšlenku, která se vymkla kontrole („Svobodo ty hrozná, / my myslili, že dovedeme řídit / směr kroků tvých a rychlost chůze tvojí! (...) nečekáš, ale železná tvá ruka / oběti lapá podle chuti svojí, / ať nepřítel tvůj, ať to sluha věrný, a čelist tvoje drtí, až ti po rtech / krev proudy plyne.“).⁵⁷ Nenáležitě chápání termínu svoboda zmiňuje Machar i v básních *Goethe* a *Fridrich Schiller*, ve kterých idealizujícím nadhledem razantně kritizuje jednání revolucionářů, kteří nechali popravit krále a svým nevybíravým chováním ničí prazáklady francouzského státu. V obou básních je nakonec zmíněna filozofická alternativa řešení, kterým má být okamžité vymezení se proti vládě lidu a skoncování s bojem za svobodu, není-li řízena rozumem.

Tematizaci společnosti a postavení jedince v ní pak lze demonstrovat na kontrastu básní *Hrdina dvoru* a *Hrdina ulice*, které již názvem odkazují

⁵⁵ MACHAR, Josef Svatopluk. Roky za století I.: *Oni*. 4. vydání. Praha: Aventinum, 1929. str. 140

⁵⁶ Tamtéž, str. 146

⁵⁷ Tamtéž, str. 118

na diametrálně odlišné charakterizování jednotlivých společenských vrstev. *Hrdina dvoru*, představující humornou báseň nezávažného tématu, která popisuje prostředí šlechty jako melancholický prostor zábavy a tristní ignorance vůči poddaným, se s *Hrdinou ulice*, líčící průběh revoluce pomocí postavy jedince z davu, typického představitele pařížského lidu,⁵⁸ který byl u jejího vzniku i zániku, staví do kontrastu zejména kvůli naprosté obsahové i formální odlišnosti. Obě básně však mají jeden styčný bod a tím je uvědomění, že i přes naprostou různorodost společnosti a jejích vrstev, které se přirozeně střídají u moci, má každá vláda své omezené trvání a její konec bude vždy tragický. Machar tedy společnost vnímá jako rozporuplný celek, který se stává funkčním pouze pod vlivem dokonalé individuality v čele.

Již zmíněné téma smrti se především v závěru sbírky stalo jedním z Macharových významných témat. Ačkoliv je smrt prvotně pojímána ryze negativně, s vrcholem revoluce se postavy s jejím příchodem smiřují a proměňuje se do podoby vysvobození, tedy pravé formy svobody v pomalu se rozkládajícím světě nejistoty a skepse. Tento proces sledujeme u posledních básní fiktivního deníku, většiny postav odsouzených na smrt a poměrně překvapivě u Robespiera, který se i přes svou touhu zemřít pro úspěch revoluce jako hrdina mění ve zbídačeného muže žadonícího o ukončení života („Bolí, pálí všecko – / i minulé – i chvíle tato bolí – / ne už jen čelist – všecko řeže, bodá – / rve, trhá, mučí – nic už, nic už nechce – / ba ani návrat hodiny té byvší – / jen konec – konec – konec nejrychlejší. –“).⁵⁹ Silným souvisejícím motivem je poté gilotina přirovnávaná k milence, která nenasytně vykonává popravy jako spravedlivý akt pro úspěch a lásku revoluce. Tento fanaticky laděný proces je nejlépe vyličen v básni *Tančí se kolem guillotiny*, kde v žánru písně vystupuje personifikovaná gilotina a s přehnaným optimismem se raduje nad svým vražedným počínáním, o kterém se mylně domnívá, že zlepšuje společenské poměry nejen Francie, ale i celého světa.

4.1.2.4. Nejednoznačné pojetí revoluce

Revoluce pro Machara představuje skutečně pozoruhodné téma, ke kterému se však na první pohled staví velmi protikladně. Jednou jsme svědky oslavy revoluce jako šance člověka na obnovu starých zažitých pořádků blahobytu, ke kterým je nutné dojít

⁵⁸ SOLDAN, Fedor. J. S. Machar: Studie s ukázkami z díla. 1. vyd. Praha, 1974. str. 113

⁵⁹ MACHAR, Josef Svatopluk. Roky za století I.: Oni. 4. vydání. Praha: Aventinum, 1929. str. 155

skrze radikální kroky, v jiném případě Machar revoluci vnímá ve smyslu nesmyslného celostátního protestu, který ačkoliv ve svém zárodku nese správnou a důležitou myšlenku, je v každém případě postupně odsouzen k zániku.

Tento rozpor mezi dvěma naprosto odlišnými perspektivami však dle našeho soudu Machar zakomponoval do své poezie záměrně a nabízí zde objasnění básníkova pojetí historie. Toto jeho pojmání v sobě totiž neustále obnáší dominantní prvek dynamického vývoje, který nejen skrze básníkovu vidění světa, ale i historicky doložená fakta střídá údobí společenské spokojenosti s trpkými časy sužovanými válkou, či v našem případě revolucí. Revoluce navíc v tomto smyslu nese komplikovanější rysy, díky kterým básník dostává možnost vytvářet protichůdné postoje, parafrázovat a ironizovat. Machar tedy předkládá mnohvrstevnatý náhled na vznik revoluce od jejích nevážných předzvěstí až po naprostý kolaps systému, který zkrátka neunesl tíhu i té nejdokonalejší idealistické myšlenky. Ke správnému vyjasnění tohoto vývoje je třeba podívat se na oba typy perspektivy pojmání revoluce a na základě toho ozřejmit, proč Machar využil právě postupu skládání protichůdných myšlenek vedle sebe.

Nejprve se setkáváme s myšlenkou obdivu a sympatií k revoluci, která pro básníka představuje správnou cestu řešení problémů lidského neštěstí, a zároveň také disponuje sebevědomým a odvážným rysem boje za ideál. Tento ideál je pro Machara sympatický proto, že jej spatřuje skrze konkrétního obyčejného člověka, který je ochoten pro změnu dění k lepšímu vykročit do ulic. Takto individualistická myšlenka je Macharem brána jako jasné pozitivum revoluce, která svým významem odkazuje na navrácení se k člověku neovlivněným křesťanstvím a naprosté ignoraci boha v souvislosti s lidským počínáním („A bůh? Je? Není? Těžko říci. Kdo ví? / A je-li, ať si ve svém nebi hovoří / a nemíchá se v naše lidské věci.“).⁶⁰ Ve chvíli, kdy však revoluce vypukne ve své nejtvrdší a nejkrvavější fázi, je tato myšlenka individualismu postupně pošlapávána a stává se pouhým nenaplněným prostředkem násilí, před kterým se dříve lidé děsili a nyní jsou samotnými vykonavateli těchto brutalit („Však Louis ubohý – jaký pak to tyran? / Zde jiný tyranem je: hydra hnusná / o stotisících štěkajících hlavách, / lid z řádu vymknutý...“).⁶¹ Machar tedy z prvotního nadšení upadá v kruté vystřízlivění ze skutečnosti a uvědomuje si trpký fakt, že ve chvíli, kdy se sebelepší myšlenka jednotlivce stává heslem davu, je jisté, že nebude

⁶⁰ MACHAR, Josef Svatopluk. Roky za století I.: Oni. 4. vydání. Praha: Aventinum, 1929. str. 47

⁶¹ Tamtéž, str. 104

mít dlouhého trvání. Dav jako téma totiž pro Machara představuje typické selhání individuality, které můžeme nalézt na příkladu osudu Robespiera („pojede pak károu, / již měl dát vézti výkvět lidských hříchů / (...) a hlavu dá, že nedal hlavy jejich, / což guillotíně celkem lhostejno je / jak tomu lidu, který jásat bude, kde plakat měl by...“).⁶² Je velmi důležité zmínit, že zatímco hlavní iniciátoři revoluce bojovali především za Macharem opěvovanou idylu, většina účastníků revoluce nacházela svou motivaci nikoliv v celospolečenském zlepšení situace v monarchii, ale pouze v nasycení svých základních fyziologických potřeb („Naše revoluce – Čí revoluce? Co jí dali oni? / Snad ideje? Vtip Voltairův a hněvy / Jean Jacquesa? Což? Že prý je v sebe vsáli, / že vlastnictvím jsou jejich – prý jim dali / svůj hlas, své skutky ... K smíchu! Revoluce / je zakručením hladových břichů lidu, / ne plodem lebek“).⁶³

Pohled na tyto dva koncepty, které Machar nesystémově a střídavě využívá, může ve čtenáři vyvolat dojem chaotického světa, ve kterém se jako hlavní myšlenka objevuje fakt, že bez ohledu na státní zřízení, spokojenost lidu či sebedokonalější myšlenku týkající se lidské existence je stěžejní, aby v čele státu stála silná individualistická osobnost, která by svou inteligencí a vlastnostmi byla schopna udržet vizi psychosociálních tlaků navzdory. Velká francouzská revoluce však v Macharově chápání takového individualistu postrádala (s výjimkou Robespiera, který ve sbírce roli dominantní osobnosti částečně naplňuje), a to je také důvodem, proč ihned po svém nedlouhém trvání přichází k vládě Napoleon jako individualistický prototyp dokonalého panovníka. Pomyslná spirála dynamického vývoje se tedy uzavírá a od původně adorovaného Ludvíka XIV. v úvodu sbírky *Oni* se přes revoluci postupně dochází k Napoleonovi ve sbírce *On*, na němž Machar definitivně potvrzuje, v čem je hlavní síla individualismu a proč je pro něj téměř po celou dobu jeho básnické kariéry prvořadou.

4.2. Roky za století II. (On)

Návaznost, kterou sledujeme mezi sbírkami *Oni* a *On*, je explicitně vyjádřena ve finální básni první sbírky *Hrdina ulice*, kde je avizování společenské změny a nástupu velké a mocné individuality na trůn popsána jako potřeba zavedení nových pořádků („Pak děj byl ukončen... A mzda ti dána... / Má pořádek být, potřebí je

⁶² MACHAR, Josef Svatopluk. Roky za století I.: *Oni*. 4. vydání. Praha: Aventinum, 1929. str. 154

⁶³ Tamtéž, str. 110

pána“).⁶⁴ Touto individualitou je samozřejmě již několikrát zmíněná postava Napoleona Bonaparte, který byl ve sbírce *Oni* kromě náznaku jeho příchodů aluzivně zachycen i v básni mu dedikované s názvem *Generál Bonaparte*. Tímto je velice zdařile vytvořena posloupnost v dějinném vývoji, kterou Machar v průběhu tvorby cyklu dokázal dovést do podoby nenucené a přirozené.

Sbírka *On* je však při letném srovnání se sbírkou *Oni* textem poměrně odlišným, a ačkoliv částečně využívá podobné postupy a Macharova zaběhnutá poetika je v básních jasně čitelná, nalézáme v jednotlivých verších formálně i motivicky jiné rysy, které však svým charakterem odkazují na Macharovu předchozí tvorbu. Při hledání správného označení *Roků za století* jako celku bychom tedy mohli říci, že se jedná o básnické dílo, které s tematickým zaměřením historického vývoje na pozadí jednotlivých básní doznívá i skrze poetiku postupně se vzdalující a navracející se k metodě depoetizace s častým využitím ironie, idealizace a motivů, které ve svém kontrastním postavení vytvářejí střet mezi znaky vážného básnictví a banalitou neveršovaného sdělení.

Přestože nezpochybnitelná provázanost a soudržnost obou sbírek představuje prostředí i historii francouzské monarchie na přelomu 18. a 19. století jako přirozený průběh faktických událostí, je nutné přiznat, že *On* nenabízí čtenáři natolik poutavou básnickou motivickou scénérii, která se navíc v jednom bodě tváří celistvě a vzápětí je sama sebou zpochybněna. Argumentem pro tuto tematickou úspornost hraničící až s kronikářským záznamem⁶⁵ je fakt, že po analyzování tak rozsáhlého a polysémantického tématu jakým je revoluce, se pouhé adorování Napoleona, které však s postupem času částečně odeznívá, a líčení jeho nejednoznačného charakteru jeví jako pokles stávající tematické úrovně. Machar však tímto pomyslným poklesem opět otevírá specifika svého autorského záměru, kterým se kontraproduktivně vystavil nepochopení a negativní kritice, ve své podstatě však přinesl ojedinělý koncept historické poezie, jehož hodnotu lze docenit až ve chvíli, kdy se interpretace obou sbírek vztahuje ke kontextu celého Macharova díla.

Z formálního hlediska Machar nadále rozvíjí postup dialogičnosti ze sbírky *Oni*, který se v básních vyskytuje mnohem častěji, a zároveň se tak téměř plnohodnotně přibližuje k žánrům dramatu. Tyto promluvy jsou zachyceny povětšinou v nerýmovaném verši využívaném ve větším rozsahu a stávají se základním kamenem

⁶⁴ MACHAR, Josef Svatopluk. *Roky za století I.: Oni*. 4. vydání. Praha: Aventinum, 1929. str. 171

⁶⁵ SOLDAN, Fedor. J. S. Machar: Studie s ukázkami z díla. 1. vyd. Praha, 1974. str. 118

pro posun dějové linie. Právě dějovost se i přes stálou básnickou formu stává výrazným prvkem sbírky a společně s opakovaným postupem depoetizace se jedná o příznačné formální rysy Macharova kritického realismu. V popředí však oproti formálním postupům pro Machara typicky stojí obsahová stránka, která se i přes zdánlivou jednotvárnost zabývá problematikou konfliktu individuality s dobou a společností, tedy tématem, kterému se Machar věnoval již ve sbírce *Oni* a ve sbírce *On* jej pouze dotvořil do finální podoby.

4.2.1. Postava Napoleona Bonaparte

Výsostné postavení ve sbírce *On* zaujímá postava Napoleona Bonaparte, jenž se objevuje v roli lyrického subjektu či častokráte jako nejdůležitější postava jednotlivých básní. Tím pádem je charakterizována pouze pomocí promluv dalších postav a stává se až monumentálně oslavovanou osobností, u které však oproti individualistickým postavám ze sbírky *Oni* jen částečně dochází k idealizaci. Postava Napoleona se tak spíše jeví jako postava plastická. Plasticita je na jednu stranu podpořena postavením císaře až na roveň boha, a naopak opřena o jeho realistický obraz coby krutého cynika. Tím se vytváří specifický typ jedince, který je schopen sám ve své individualitě utvářet dějiny. Takto typizovaná postava je kromě náznaků v předchozí tvorbě pro Machara něčím dočista novým a ve své jedinečnosti sebou také přináší jistý významový přesah, k němuž Machar při práci na celém básnickém cyklu dospěl.

Pro různorodé vykreslení Napoleonova charakteru je potřeba objasnit, jakým způsobem je různá perspektiva zachycující typ panovníka individualisty vytvářena a jak se odlišné perspektivy postupně prolínají v nejednoznačný závěr. V úvodu sbírky je Napoleon postaven do dějinného konceptu jako postava, která v přímé návaznosti na sbírku předchozí přebírá kontrolu nad monarchií zpusťšenou revolucí a nastoluje nový řád blahobytu. Tato neustále se opakující vývojová tendence střídání pozitivních a negativních událostí je zejména pro námi analyzované sbírky příznačná, přesto však na příkladu Napoleona shledáváme důležitou odlišnost, která odkazuje na fakt, že Napoleon je postavou přímo vzešlou z revoluce, a tudíž se nejedná o zcela novou tvář, jež přináší absolutně opačný pohled na vládnutí státu.

Zároveň však také nalézáme Macharem velmi zdařile charakterizované vyzdvížení individuality až na fanatický kult osobnosti, který je ve své podstatě

neopodstatněný a jeho důvod pramení pouze z nadšení z nového stavu dění po hrůzách revoluce. Toto nadšení Machar v implicitních narážkách popisuje jako určitou naivitu davu, který se dokáže nadchnout pro jakoukoliv osobnost. Přes toto dvojtvárné znázornění je nicméně zřejmé, že pro Macharovu idylu definování jedince jako individuality se postava Napoleona stala vhodným příkladem z historie k uplatnění předem stanoveného autorského záměru.

K charakterizaci typizované postavy se jako ideální cesta jeví využití již dříve zmíněné faktografičnosti sbírky, která vedle primárního vyprávění Napoleonova životního příběhu pomocí básní přináší i pozoruhodný vhled na Macharovu práci s historickými zdroji. Pro naši analýzu však nebude stěžejní, neboť v podstatě jen přináší obecně známá fakta o historické postavě Napoleona a dochází tak k obyčejnému memorování. Při pohledu na Napoleona jako na lyrický subjekt či postavu zmiňovanou v básních naopak zjišťujeme, že se nejedná pouze o oslavovaného a schopného panovníka, vojevůdce a státníka („Lze přirovnati / stát k stroji, nutno hlasitě pak říci: / On strůjcem jeho, On jej uved v pohyb, / On řídí jej, On jediný se vyzná / ve funkcích kol a koleček těch četných –“),⁶⁶ jehož opakované a nesčetné obdivování a chvála se pro Machara stala až jakousi hrou, jejíž součástí jsou satiricky výsměšné prvky, značící možnou nedokonalost individuality Napoleona, ale také jeho osobnost coby obyčejného člověka plného lidských emocí a schopností milovat, které se naplno objevují v souvislosti s postavou Josefíny, císařovy manželky, která je i přes rozvod popisována jako Napoleonova celoživotní láska („ach, Josefina!... / Vždyť ona byla přec mou láskou prvou... / A jedinou... Hlas její zní jak zvony. / Víš, zvony domova.“).⁶⁷ Tímto romantickým prvkem, který se však v textu objevuje ve zdaleka menší míře, Machar zvýznamňuje plasticitu postavy a částečně také signalizuje budoucí postupné ochlazování vřelého vztahu celé Francie k ní.

4.2.2. Téma vojenství a války

Ačkoliv se v předchozí sbírce *Oni* na pozadí revolučních snah v menším rozsahu rozvíjelo téma války, zmíněné například v básni *Miles Gloriosus*, ve sbírce *On* se toto téma stává tématem nosným, a právě díky jeho dominanci, umocněné již věnováním knihy generálu M. Pellé, jsme schopni pozorovat Napoleonův dobyvačný

⁶⁶ MACHAR, Josef Svatopluk. Roky za století II.: On. 3. vydání. Praha: Nakladatelství Šolc a Šimáček, společnost s. r. o. v Praze. 1929. str. 10

⁶⁷ Tamtéž, str. 98

charakter skrze pohledy obou válečných stran. To, že se Machar tématům vojenství a války věnoval ve své poezii prakticky bez přestání, je patrně též dokladem jeho životní zkušenosti, kdy sám namísto studia práv přešel do armády. V souvislosti s Napoleonem však dává tématu války dosud nevídaný prostor a charakterizuje ji již tradičně jako komplikovaný jev lidského počínání, jehož objektivní zhodnocení téměř nelze uchopit.

Opět sledujeme v rámci jednoho tématu Macharův příznačný kontrast v nahlížení na skutečnost. V básních, kdy se Napoleon jako lyrický subjekt vyjadřuje ke svým bojovým tažením a významu války v obecném měřítku, dospívá k názoru, že veškerá bojová tažení nezávisle na ztrátách lidských životů jsou nezbytnou cestou k dosažení vyššího ideálu. Tímto ideálem je poté celosvětový mír, který však nemůžeme z dnešního pohledu chápat prizmatem naivity, ale spíše jako dogma plynoucí z fanatického postoje panovníka individualisty („Mám svou hvězdu, / i dějinný svůj úkol... neodejdu / před jeho vykonáním... ale přece... / Já člověk míru!“).⁶⁸ Zmíněný dějinný úkol dosažení míru, který skrze Napoleonovu promluvu spatřujeme jako nevyžádané metafyzické poslání, je v dalších básních Macharem částečně zpochybňován. Dobrým příkladem je báseň *U kolébky římského krále*, v němž je Napoleonova idea přenášena na jeho narozeného syna, který však kvůli svému nízkému věku reaguje pouze dětských smíchem symbolizujícím nemožnost naplnění idey a její naivní charakter („pak vyslovím, já císař nad císaři, / to slovo: mír. A mír dán bude světu, / a já a ty chcem býti strážci jeho. / Ty usmíváš se? Snad se směješ, dítě, / snům svého otce?“).⁶⁹ Do kontrastu k monumentální myšlence spásy lidstva se tedy staví prostota bezbranného dítěte, které paradoxně ve svém nekomplikovaném zření světa nalézá ničím nezastřený pohled na něj.

Dalším výrazným zobrazením války je zachycení přímých událostí a válečných zkušeností vojáků z bitevních polí. V této rovině Napoleon téměř nevystupuje a všechny zmínky o něm jsou buď u nejoddanějších vojáků jednoznačně oslavné, nebo razantně kritické na obou stranách zákopů, kde je zejména nepříteli označován jako šelma, ďábel či Antikrist. Napoleonovy velitelské schopnosti jsou z počátečního až fanatického uctívání znevažovány chybnými útočnými manévry, které jsou ovlivněny až určitou zaslepeností a touhou po míru. Tato mylná vize je poté líčena

⁶⁸ MACHAR, Josef Svatopluk. Roky za století II.: On. 3. vydání. Praha: Nakladatelství Šolc a Šimáček, společnost s. r. o. v Praze. 1929. str. 96

⁶⁹ Tamtéž, str. 130

v básních z prostředí ruského bojiště, v nichž jsou válečné hrůzy líčeny s téměř naturalistickými detaily,⁷⁰ kterými Machar nastavuje zrcadlo skutečným událostem nedávno ukončené první světové války. Retrospektivní náhled na dějinnou skutečnost je detailně rozpracován v básni *1812*, kde je válka vylicena jako peklo na zemi, ve kterém je každý den zahalen tmou, zimou, hladem, neustálou blízkostí smrti a rozdrancovaných pustých plání plných mrtvol, v nichž se člověk stává jen lovnou zvěří pro zbraně nepřátel. Také je zde tematizován pokles morálky, zklamání se ve víře a uchýlení k nihilistickému postoji a rezignaci („a tak jsme vlastně ani neviděli / omrzlých nosů, upadaných uší / a prstů visících na kouscích kůže – / a kdo by viděl, lhostejným by zůstal, / vždyť lhostejno bylo všecko (...)“),⁷¹ která však zmizela ve chvíli, kdy nekomfortní stav vyjádřil samotný císař („a náhle někdo v blízkosti kdesi vykřikl: / - Pro dříví! Honem! Císaři je zima! – / a všichni jak jsme byli – honem v lesík / a dříví rveme umrzlými prsty.“).⁷² Válečná katastrofa, v jejíž souvislosti Machar rozvíjí i otázku možného konce světa, se svými hrůzami a neutichajícím utrpením staví do opozice k postavě Napoleona, který je i přes nelibý průběh událostí u vojáků považován za nejvyšší morální autoritu a záruku vítězného konce.

4.2.3. Dominantní motivy básnické sbírky *On*

Když se soustředíme na opakující se motivy, které Machar do sbírky zakomponoval, zjistíme, že svou vzájemnou provázaností vytvářejí dějinnou kompozici, již autor determinuje prostor kolem postavy Napoleona v soustavu axiologického přesahu. Důležitost a přesnou určitelnost těchto motivů lze vysledovat jejich grafickým zápisem, kdy Machar konkrétní motivy vyzdvihuje příznakově velkým prvním písmenem, čímž k nim vyjadřuje své myšlenkové zaujetí. Touto optikou nahlížení na prvotně zřetelné i později významově podstatné můžeme za základní kameny sbírky označit motivy: *Revoluce*, *Bůh*, *On* a *Osud* společně s vedlejšími motivy *Smrti*, *Dějin*, *Přírody*, *Štěstí*, *Vlasti*, *Volnosti* a *Věčnosti*, které však původní čtveřici pouze doplňují a svou přítomností dotváří obraz základních pilířů Macharova pojetí světa. Abychom však nesetrvávali pouze u informativní enumerace, jejíž řadu lze motivicky i nadále rozšiřovat, soustředíme se na souvislosti

⁷⁰ MACHAR, Josef Svatopluk. *Roky za století II.: On*. 3. vydání. Praha: Nakladatelství Šolc a Šimáček, společnost s. r. o. v Praze. 1929. str. 160

⁷¹ Tamtéž, str. 172

⁷² Tamtéž, str. 172

vybraných motivů, které z ryze elementárních topoi vytváří koncept vývoje příčiny a následku v pozoruhodně produkované fikční celistvosti.

Revoluce v obecném významu pro Machara znamená dějinný přerod, určité zhmotnění individualistické myšlenky, pod jejíž záštitou se sice utvářejí společenské změny, k dosažení primárně stanoveného idealistického cíle však nikdy nedochází. Kromě této roviny je revoluce podle Machara také stvořitelkou a původkyní dokonalého prototypu člověka individualistického smýšlení („Jenž vyšel z Revoluce, ukončil ji / a hrůz zbaviv, národu dal svému / ovoce její, z krve očištěné?“),⁷³ kterým je v tomto případě postava Napoleona. Metaforicky řečeno tedy Velká francouzská revoluce není pouhým časem a prostorem utváření Napoleonova charakteru, ale také neustále protichůdným vzorem v dějinném směřování, a zároveň zkušeností, vůči níž je třeba se razantně vymezit. Na stejné úrovni je poté položen motiv Boha, který v obměněném pojmenování typu „Otec“ či „Hospodin“ představuje nejen zástupný symbol pro oporu člověka ve víře a jeho autentickém utváření v dosažení budoucí dokonalosti („Bůh existuje. Velký nedostupný, / však vzdálen světa. Skoro jakby nebyl. / Snad časem padne jiskra z toho ohně, / jež bytost jeho tvoří, v lidskou duši / a tvoří to, co geniem zde zveme.“),⁷⁴ ale současně i vyšší moc nad lidmi způsobující omezení lidského smýšlení a s tím postupné potlačování individualistického postoje vně člověka samotného v marné čekání na příchod do království nebeského („Bůh, jak nám jej kreslí, / jest důkazem, že lidstvo jest jen děckem, / jež autoritou nad sebou mít musí, / ta tresce jej a ta jej odměňuje, / leč v záhrobním až žití – bědná bajka!“).⁷⁵ Revoluce společně s motivem Boha tak vytváří Napoleonovi opakovaně se uznávající a popírající se vývojové podhoubí, z něhož vyplývá nejen argument pro zdůvodnění plastičnosti této postavy, ale i opodstatnění jeho názorové i osobnostní nejednoznačnosti. Označení samotného Napoleona jako dříve zmíněné zhmotnění génia z božího ohně pak naplňuje „On“, pojem v sobě koncentrující všechny individualistické rysy, které však nemusíme spojovat pouze s Napoleonem, ale lze je uplatnit i jako generalizovaný soubor atributů člověka obdobného chápání a postojů.

Zvláštní postavení poté k této trojici usouvztažněných motivů zaujímá motiv Osudu, který je ve sbírce přítomen v mnoha odlišných podobách. Osud je

⁷³ MACHAR, Josef Svatopluk. Roky za století II.: On. 3. vydání. Praha: Nakladatelství Šolc a Šimáček, společnost s. r. o. v Praze. 1929. str. 13

⁷⁴ Tamtéž, str. 96

⁷⁵ Tamtéž, str. 96

charakterizován jako neuchopitelná moc nesená na bedrech člověka, kterého zde opět zastupuje postava Napoleona („Jde tak cosi z něho, jak mlčenlivý nadzemský by Osud / se díval na vás –“).⁷⁶ V jiném případě Machar osud popisuje jako čistě abstraktní objekt, který soustavně ovlivňuje vývoj dějinných událostí a tím se také stává důvodem Napoleonovy krize a následného pádu („Zrazen sebou / a Osudem já pad – a nelze povstat... / Můj svatý oheň vyhas (...“).⁷⁷ Motiv zmíněného svatého ohně Machar ve sbírce využil několikrát a jeho vyhasnutí pro něj kromě nemožnosti vyhnout se osudu představuje také určitou obhajobu selhání individuality. Osud však pro Machara pochopitelně znamená lidskou nepokořitelnou předurčenost, se kterou se nelze vyrovnat a jedná se o jediné platné téma, které Machar ve svém pojmání historie staví nad lidský individualismus. Motiv osudu tedy lze v rámci Macharova vytváření dějinného modelu označit za jeden z nejvýznamnějších motivů, kterým se navíc Machar zabýval již ve sbírkách *V záři helénské slunce* a *Jed z Judey*.

Motivy revoluce, boha a osudu jsou Macharem rozpracovány vždy v souvislosti s individualitou, která až s tímto nazíráním nabývá skutečně monumentálního rozměru. Machar ve své podstatě skrze individualitu charakterizuje obecné principy lidské existence a společně se zmíněnými motivy je chápe jako součást přírodních koloběhů života. Nehovoříme zde totiž o člověku, víře či občanské revoltě, ale o vytvoření základních specifik Macharova individualismu, který i přes neodvratitelný zánik individuality, jemuž se budeme věnovat v další kapitole, přetrvává ve své jedinečnosti a nezničitelnosti jako součást vyššího řádu, než je ten, který za tisíciletý proud dějin dokázala vytvořit lidská ruka.

4.2.4. Oslava a krize individualismu

V přímé návaznosti na analyzované dominantní motivy sbírky je jako rozsáhlé téma rozpracována i proměna vývoje vnímání individuality ve spojitosti s dějinami a v opozici k motivům přinášejícím její prvotní vzestup, postupné oslabování důležitosti a finální krizi vedoucí ke katastrofě. Ve srovnání se sbírkou *Oni*, kde je individualita jedince v průběhu revoluce davovým šílenstvím, nemožností realizace a ztráty idealistického záměru pošlapána, ve sbírce *On* se tento průběh tragických událostí shodně opakuje s rozdílem historického období na pozadí. K obdobnému

⁷⁶ MACHAR, Josef Svatopluk. Roky za století II.: On. 3. vydání. Praha: Nakladatelství Šolc a Šimáček, společnost s. r. o. v Praze. 1929. str. 11

⁷⁷ Tamtéž, str. 206

průběhu poté dochází i navzdory tomu, že jsou úvodní básně sbírky psány s oslavným rázem směřovaným k individualitě a charakter promluv postav lze označit za ódický.

Přes původní celospolečenskou adoraci, hraničící až s fanatismem či vyhroceným kultem osobnosti tedy dochází k postupné krizi a následnému selhání individuality. Postava Napoleona, coby ústřední individualistický charakter, tak postupně upadá v nemilost šlechty, většinové společnosti Francie, a nakonec i celé Evropy. Důležitý je však pro Machara důvod této dříve nepředpokládané krize individuality. Připomeňme opakující se motiv revoluce z předchozí sbírky, kde individualita nenachází uplatnění a dlouhodobou udržitelnost kvůli neschopnosti obstát vůči síle společnosti a zaslepenému davu. Pro postavu Napoleona není důvodem krize a selhání individuality společnost, doba ani jiný vnější kontrastní motiv, ale pouhé individuální pohlcení vlastního vědomí nerealizovatelnou idealistickou myšlenkou. V tomto případě se jedná o již dříve zmíněnou snahu o dosažení světového míru. Následky dopadu revoluce a Napoleonových tažení jsou tedy vyličený jako téměř shodné. Tento fakt Machar konstatuje v básni *Vlastenci* („Vždyť ten Napoleon – / to byla Revoluce, vyznejme si, / jen v jiné formě, ale Revoluce“).⁷⁸ Nalézáme zde také srovnání Napoleona s postavou Robespiera, který se v jiném dějinném cyklu profiloval obdobnými individualistickými tendencemi. Nepopiratelná souvislost Napoleona s revolucí, který z ní přímo vzešel, je následně tematizována s ohledem na panovníkovu smrt, kdy Machar píše, že „Poslední hlava hydry revoluce / jest uťata“.⁷⁹ Machar poté generalizuje a toto zjištění nerealizovatelnosti idealistické myšlenky se snaží zahladit předstíráním nedůležitosti historie a výsměšným charakterem „hlouposti“ všech předních představitelů, kteří ji utvářeli.

Machar tedy nejspíše skrze Napoleona nalézá správnou odpověď na otázku, kterou si klade téměř v celém svém básnickém díle, a to, zda lze pomocí individualistického smýšlení dosáhnout stanovených cílů a na své cestě neselhat. Touto odpovědí je jednoznačně ne. I přes Macharovo časté ironizování je zřejmé, že krize individuality ukázaná na postavě Napoleona představuje obecně platné tvrzení o individualismu, kterým Machar jednoznačně pojmenovává skutečnost, že nehledě na čas a prostor je nemožné, aby i ta největší individualita ustála tlak různých směrů a dovedla svůj životní příběh ke zdárnému konci. To je nejspíše také jeden z hlavních

⁷⁸ MACHAR, Josef Svatopluk. Roky za století II.: On. 3. vydání. Praha: Nakladatelství Šolc a Šimáček, společnost s. r. o. v Praze. 1929. str. 209

⁷⁹ Tamtéž, str. 251

důvodů Macharovy bytostné skepse, kterou vyjádřil v následujících sbírkách cyklu *Krůčky dějin* a *Kam to spěje?*, kde si s onou krizí směřem k současnosti a budoucímu vývoji pohrává až v souvislosti s možným koncem světa. Krizi však lze chápat i v rovině neustálé cykličnosti událostí, jejichž průběh jednoduše nelze ovlivnit ani sebevětší snahou. Selhání individuality poté pro Machara není tragédií, ale nutnou součástí stále probíhající proměny člověka. Tuto cykličnost nejlépe sledujeme v poslední básni sbírky *La Gloire*, kde žebračka a žebrák na schodech kostela diskutují o Napoleonovi a smutně konstatují, že jejich životy jsou po panovníkově smrti zbytečné („Teď je císař mrtev – / proč ještě žít, když už nelze čekat?“).⁸⁰ V závěru sbírky *On* se tedy obdobně jako v úvodu sbírky *Oni* objevuje motiv sebeobětování a bezvýchodnosti života člověka v podřazenosti k individualitě panovníka (Ludvík XIV., Napoleon). Celý vývojový cyklus i provázanost obou sbírek se tedy symbolicky uzavírá stejnou myšlenkou, která je však nyní obohacena o aspekt postupného smířování se s vědomím limitů životní cesty vedoucí k cílům pouze skrze individualistické postoje.

4.2.5. Historie perspektivou J. S. Machara

K tematice historie Machar v obou sbírkách zaujímá velmi specifické stanovisko, které se však nevztahuje pouze k obdobím Velké francouzské revoluce či vlády Napoleona Bonaparte, ale naopak je obecně platné pro celý básnický cyklus. Ve vztahu k historické látce Machar často upouští od soustředění se na konkrétní historické události, a naopak se principem generalizace pokouší objektivně popsat dějiny jako jednoznačně definovatelný celek. Ve sbírce *On* však dochází k určitému názorovému obratu, který lze vysledovat teprve při nazírání na sbírku v kontextu celého básnického cyklu. Původní motivací k sepsání *Svědomím věků* byla snaha popsat dějiny lidstva se zásadním důrazem na člověka a jeho vnímání skutečnosti a tím dosáhnout obecně platné odpovědi na problém neustále se opakujících vzestupů a pádů společenského systému. Z této počáteční snahy však Machar přechází do roviny čisté skepse, která nese známky zklamání se v historii a nemožnosti zvrácení její cykličnosti, proti níž se jedinec vždy bude jevit jako malicherný a bezmocný.

⁸⁰ MACHAR, Josef Svatopluk. Roky za století II.: On. 3. vydání. Praha: Nakladatelství Šolc a Šimáček, společnost s. r. o. v Praze. 1929. str. 276

Tímto pesimistickým pohledem, který (u Machara spíše výjimečně) pozbyl ironického nádechu, ale je spíše výrazem naprostého selhání,

Tímto pesimistickým prizmatem, které výjimečně nevyznívá s ironickým nádechem, ale spíše jako výraz naprostého selhání, Machar částečně odstupuje od postavy Napoleona a své skeptické teze vyjadřuje coby sám autor ve vztahu ke své básnické tvorbě. Kromě interpretace zoufalství nad dobovou situací perspektivou postavy Napoleona tak můžeme vysledovat i polemiku básníka se sebou samým. Líčí svou pochybnost nejen vůči historii jako tématu, ale i s ohledem na smysluplnost kompletního básnického cyklu („Oh, dějiny jsou hnusnou komedií, / ni nikdo nesbásnil by bědnějšího!“).⁸¹ Tato krize blíže souvisí s již zmíněným selháním individuality v opozici k době, kdy Machar zkrátka dospívá k závěru, že cesta k hledání konkrétního cíle vždy končí neúspěchem a snaha o jeho nalezení s sebou přináší pouze prvotní naivitu a následné zklamání z nelichotivého zjištění reality.

Téma historie v Macharově realistickém vidění tedy vyznívá jako nejednoznačný a komplikovaný pojem, který nelze jednoznačně definovat, a zároveň skrze něj nalézt objektivní pravdu uplatnitelnou na jakoukoliv dějinnou událost, díky které by se mohla současná doba poučit a vyvarovat se minulých chyb. Východiskem se pak opět pro Machara stává člověk, který ačkoliv době sám nemůže vzdorovat, uchýlení se k sobě a své lidské podstatě mu může přinést nezávislost, svobodu a štěstí („Běž dějinami: ptej se, co je dobro / a co je zlo - - a pohleď k těmto hvězdám, / k nimž před tisíci roky zraky lidí / s takovou otázkou se upíraly – / nic nenajdeš, než já co tvrdím vždycky: / jen silný člověk dovede být dobrým / a vědomí té síly je mu štěstím.“).⁸² Toto tvrzení je však autorem zároveň popíráno v básni *Schulze a Müller* v promluvě dvou německých bratrů, kteří naopak jedince upozadují před národem a tvrdí, že není možné dosáhnout spokojeného života navzdory nepříznivé době („Má život jenom tehdy ceny, / když Vlast netísní okovy.“).⁸³ Takovýto kontrast však dokonale zapadá do Macharovy mozaiky nikdy nekončícího boje mezi individualitou (Napoleon) a společností (v tomto případě Německá říše), obdobně jako tomu bylo mezi revoluční ideou jedince a bezmyšlenkovitým následováním davu.

⁸¹ MACHAR, Josef Svatopluk. Roky za století II.: On. 3. vydání. Praha: Nakladatelství Šolc a Šimáček, společnost s. r. o. v Praze. 1929. str. 97

⁸² Tamtéž, str. 100

⁸³ Tamtéž, str. 188

Macharovo nahlížení by však nikdy nebylo celistvé, kdyby svou skepsi nezahnal až do krajnosti hraničící s banalitou. Historie je jím totiž paralelně s úpadkem individuality Napoleona degradována na úroveň výsměšného plynutí času, jehož jediným a určujícím hybatelem je hloupost („Národů že hloupost / je výkvětem všech pitomostí světa. / Čtu dějiny rád. Děje lidstva vůbec / a vidím, že je rekem jich je ona.“).⁸⁴ Jako na specifický charakter se poté Machar aluzivně odvolává na postavu Dona Quijota, který je pro něj prototypem individuality řízeným hloupostí a metaforicky parodujícím panovníky tehdejšího Ruska a Německa. Hloupost se jako význačný motiv tedy stává symbolem selhání jakékoliv vlády v historii světa, který svou spravedlnost a nevybíravost vůči komukoliv ukazuje právě na tragickém konci postavy Napoleona.

4.3. Název jako interpretační klíč

Až s podivem se po analýze dvojice básnických sbírek *Oni* a *On* jeví fakt, že do dnešní doby nebyl sepsán interpretační text, který by kromě tematické role historického milníku Velké francouzské revoluce a až monumentální oslavy osobnosti Napoleona zohlednil i určitý přesah sbírek, který může posloužit jako interpretační klíč nejen ke zmíněným sbírkám básnického cyklu, ale i k Macharově poezii jako celku. Za tento klíč lze dle nás považovat pouhý název obou analyzovaných sbírek.

Nebudeme však hovořit o hlavním sjednocujícím titulu obou sbírek *Roky za století*, neboť význam tohoto názvu je nám explicitně odhalen autorem v básni *Revoluce* („Čas velce letí / a každý rok se čítá za století.“).⁸⁵ Naopak se budeme věnovat oběma názvům jednotlivých sbírek. Zatímco Fedor Soldan ve své monografii *J. S. Machar* tyto sbírky stroze popsal jako básně o revolucionářích (*Oni*) a Napoleonovi (*On*),⁸⁶ je nutné na obě díla nahlédnout i kontextuálním prizmatem. V případě, že budeme na texty nahlížet perspektivou Soldana, nám totiž velmi snadno a pochopitelně uniká podstata díla, kterou lze v Macharově poezii vypožorovat v částečně obměněné formě již od publikování *Confiteoru*. Zvolením kontextuálního nahlížení na text, u Machara je tento aspekt až výrazně důležitý, dochází ke zcela jinému výsledku bádání, než je dle nás uvedeno v Soldanově monografii.

⁸⁴ MACHAR, Josef Svatopluk. *Roky za století II.: On*. 3. vydání. Praha: Nakladatelství Šolc a Šimáček, společnost s. r. o. v Praze. 1929. str. 194

⁸⁵ Tamtéž, str. 48

⁸⁶ SOLDAN, Fedor. *J. S. Machar: Studie s ukázkami z díla*. 1. vyd. Praha, 1974. str. 112

Abychom se dostali k vlastní interpretaci básnických sbírek, budeme částečně vycházet z již zmíněných Soldanových poznatků a hodnocení. Ty především ve sbírce *Oni* vytýkají básníkovu nedůslednost či neschopnost zaujmout konkrétní stanovisko k historickým událostem („J. S. Machar kdysi v době svých začátků napsal, že by si byl přál žít za Francouzské revoluce. Po důkladném přečtení knihy *Oni* není však docela jasné, jakou úlohu by v ní chtěl hrát.“),⁸⁷ a zároveň znázorňují nejednoduchou interpretaci textu jako pouhou nekoncentrovanost autora („Machar při svém univerzálním pesimismu a nihilismu nedokáže vydržet delší dobu při nadšení pro jakoukoliv věc. Jeho ironizující pohled se vždy zklamaně sráží s tím, co jeho patos vychvaluje. Ale ani závěry, k nimž Machar ze svého rozčarování dochází, nejsou trvalé.“).⁸⁸

Všem Soldanovým argumentům lze jednoduše porozumět a nebylo by vhodné ani oprávněné, abychom je hodnotili jako nesprávné. Na druhou stranu podle nás postrádají již zmíněný interpretační přesah. Cesta k jejich odhalení dosti paradoxně vede právě skrze názvy obou sbírek. Pro lepší pochopení začneme u druhé sbírky *On*. Již po prvním přečtení je nám explicitně vsugerován fakt, že středobodem všech básní je postava Napoleona Bonaparte. Ten, jak jsme již zmínili dříve, je Macharem prezentován jako osobnost dominantní, vůdčí, silně individualistická a autorův obdiv k němu lze spatřovat i v časté idealizaci postojů. Přes značnou náklonnost je však líčena v mnoha rozdílných podobách, a tak se v různém sledu setkáváme s Napoleonem – oslavovaným vzorem, a Napoleonem – krutým cynikem. Plastičnost a mnohotvárnost této postavy je tedy v jasném rozporu k plochosti dramatických scén, které se, jak již poukázal Soldan, ve sbírce téměř nenacházejí.⁸⁹

Hlavním interpretačním bodem, který bychom rádi navrhli jako východisko pro správné pochopení celého Macharova díla, je neustále přítomná paralela, již sledujeme mezi zachycením individualistické postavy v průběhu dějinného vývoje a psychofyzického autora promítajícího skrze text tvrzení obecná a platná i mimo hranici textu. Pokud Machar na pozici dominantní postavy zasadil individualistu ztělesněného Napoleonem, jehož skutečný charakter z autorem vykreslené charakteristiky není zcela čitelný, děje se tak proto, že autor do zcela jiné tematické roviny jednoduše promítá svá vlastní tvrzení, filozofické myšlenky a dogmata, kterými

⁸⁷ SOLDAN, Fedor. J. S. Machar: Studie s ukázkami z díla. 1. vyd. Praha, 1974. str. 112

⁸⁸ Tamtéž, str. 113

⁸⁹ Tamtéž, str. 117

se tak pouze zrcadlí ve fikčních figurách a dává namísto informací o díle a předmětu tvůrčího zájmu fakta o sobě – osobnosti básníka. Jako jeden z důvodů, proč si Machar pro své alter ego zvolil právě postavu Napoleona, můžeme uvést fakt, že oba historicky doložitelné osudy těchto osobností vykazují společné znaky. Básník, který v mládí trpěl hmotnou nouzí a až postupem času tvrdým úsilím dosáhl dominantní pozice v rámci české literatury a stal se jedním z hlavních představitelů moderny v české literatuře, nachází obraz individualismu v historické osobnosti, vzešlé z obdobně nehostinného prostředí. Srovnání literárních a historických faktů může být mnohdy zavádějící, pokud jej však využijeme, verše obou sbírek se i přes opakované kontrastní motivy začnou jevit jako nekomplikované. Paralela mezi konfliktem individuality s revolucí a kritickým rozporem Machara a české literární obce dává jednoznačný důkaz, že historické téma je pouhé Macharovo hledání obhajoby vlastní literární tvorby, individualistického vidění, které vehementně zastával, a opodstatnění vlastní existence proti plynutí času a všem oponentům nesouhlasícím s jeho viděním světa.

Název *On* totiž neznamená jen archetyp individualisty, ale představuje osobnost básníka Machara, který se usilovně snaží dobrat argumentů potvrzujících správnost jeho vize. *Oni* tím pádem nezastupují pouze roli revolucionářů, rozvracečů individualistické a idealistické myšlenky, ale především obecnou množinou osobností, které jsou s Macharem ve stálém názorovém konfliktu a básník je tak vnímá jako krutou opozici mylně rozbíjející dokonalost lidského ideálu, který je jimi navíc nejprve zneužit a až poté zničen. S tímto nahlížením je nám poté zřejmé, proč Machar častokrát předkládá určitou tezi a vzápětí ji popírá. Konstantně je totiž stavěn do neústupného boje s realitou, ze které se snaží vymanit, určit podstatu své existence a nalézt obecně platné tvrzení o světě a lidech na něm. Proto se Machar k jednotlivým motivům nejprve staví s nevídaným nadšením, naivitou z bláhového nálezu odpovědi, a následně skepticky mění názor a zklamává se v nedosažitelnosti dokonalosti, kterou skrze konkrétní motiv nejprve spatřoval. Toto básníkově repetitivní selhávání v nalezení obecné pravdy se tedy prohlubuje do stále větší bezvýchodnosti, patrné na proměně atmosféry celého cyklu *Svědomím věků*, ve které básník doznává zoufalé stanovisko, že ani znalost veškerých historických milníků a přírodních principů, na základě kterých se lidstvo formuje a vyvíjí, nepřináší sebevětší individualitě odpověď na otázky dokonalosti, štěstí a dosažení pevné definice, co je správné a co nikoliv. Macharův individualistický jedinec je tedy nucen opakovaně stát v boji

proti všemu, všem i sobě samému, ptát se a hledat, jak to sledujeme na básních *Josef II.* a *Kateřina II.*, které jsme již dříve označili za vrchol *Roků za století*.

Návratem k těmto básním sledujeme, že každý jedinec je formován touhou po štěstí („Člověk stále hledá / nějaké štěstí ... ne-li svoje přímo, / tak aspoň jiných ... poslední byt' chudák, / jenž moh by tlačěn být kdes úředníkem, / se stane předmětem té touhy štěstí ...“),⁹⁰ permanentně v sobě nachází prázdnotu, vůči které se snaží vymezit a zahnat ji („Můj dům je pust... je pravda ... a tak pusto / je kolem Frice v Prusku, tak je pusto / i v Rusku kolem velké Kateřiny - / snad nás tři žene pustota ta k činům“),⁹¹ uvědomuje si, že ať se děje cokoliv, je při svém životním hledání sužován samotou („Ať se nespolehá váš manžel na nikoho! Jist je pouze, / kde sám dohledl. Úřady i vojsko, / blázince, školy, soudy, nemocnice - / sám, všude sám! (...“),⁹² zároveň vnímá, že i přes smíření s okolím je jeho počínání pouze útekem před podstatou vlastní existence („Ach, ach, baťuško můj, / mně zdá se, že tím vším, co vykládám ti, / a psaním, vládou, plány, myšlenkami, / utíkám vlastně před něčím, co v jádru / je nevýslovně smutno, opuštěno – / před vlastním já.“)⁹³ a jediným řešením zoufalé situace je uchýlení se k literatuře („Já tehdy psala ty své memoáry, / netušíc, k čemu se mi hodí jednou - / už tenkrát maně já jsem nechápala, / jak žít a nepsat.“).⁹⁴

Žánr historické poezie se pro Machara stává možností, jak tematizovat konflikt individuality a doby a díky tomu se neustále dobírat nových závěrů, ale také poodhalovat základní charakteristiku svého básnického díla. Z této možnosti interpretace nám tedy vyplývá, že ačkoliv *Roky za století* byly v době svého vydání kriticky i čtenářsky výrazně upozaděny, jedná se o básnické sbírky, které lze označit za jeden z vrcholů Macharovy poezie.

⁹⁰ MACHAR, Josef Svatopluk. *Roky za století I.*: Oni. 4. vydání. Praha: Aventinum, 1929. str. 33

⁹¹ Tamtéž, str. 33

⁹² Tamtéž, str. 32

⁹³ Tamtéž, str. 43

⁹⁴ Tamtéž, str. 43

5. Závěr

V bakalářské práci jsme se zaměřovali na tematicko-motivickou analýzu básnických sbírek *Oni* a *On* z cyklu *Svědómím Věků* Josefa Svatopluka Machara.

V úvodní kapitole jsme se snažili postihnout, jaké bylo Macharovo rodinné zázemí a sociální prostředí během básnickova dospívání a zda tyto neblahé poměry mohly ovlivnit jeho charakter a způsob uvažování v následujících letech. Toto sociální prostředí neustálé nejistoty, stěhování se z místa na místo a střídání ekonomicky stabilního stavu a života na hranici samotné bídě zhodnocujeme jako přímo určující aspekt k modelování Macharova charakteru nejen jako člověka, ale i osobnosti básníka. Objasnili jsme, jak byl mladý Machar tímto stavem donucen k brzké samostatnosti, nezávislosti na ostatních, a zároveň bylo našim cílem všechny tyto biografické informace směřovat k závěru, který by jednoznačně charakterizoval důvody Macharova individualistického smýšlení v literatuře.

Dále jsme se věnovali básnickovu vstupu do prostředí české literatury. Popsali jsme jeho postupný proces konstituování svérázné individualistické poetiky, která se naplno projevila v roce 1887 básnickou sbírkou *Confiteor*. Toto básnickovo „vyznání“ jsme zhodnotili jako výrazný mezník v české literatuře, neboť se jedná o dílo, které svým pesimistickým, skeptickým a až nihilistickým nahlížením na svět a společnost značně rozvířil vody české literatury. Zároveň jsme se v této souvislosti pokusili ozřejmit situaci české literatury té doby, když jsme Macharovu poezii srovnali s dílem Jaroslava Vrchlického, na němž jsme ukázali kontrast Macharovy poetiky depoetizace a negací vůči Vrchlického kráse jazyka a snaze o formální dokonalost básně. Toto srovnání nám poté poskytlo argument k odůvodnění toho, proč byl *Confiteor* odmítán dobovou kritikou. Následně jsme se pokusili popsat Macharův literární vývoj a postupnou proměnu jeho poetiky, která se odklonila od žánru intimní lyriky a přes zájem o témata politická a vlastenecká se vyvinula až k zaměření na žánr historické poezie.

V následující kapitole jsme se zaměřili na Macharův básnický cyklus *Svědómím věků* jako na stěžejní dílo žánru historické poezie v rámci Macharova díla. Zmínili jsme důvody Macharova přilnutí k tematizaci historie, kterými byla snaha o popsání dějin světa individualistickým nahlížením na jedince v různých dobových situacích a možná motivace z úspěchu předchozích sbírek *1893-1896* a *Golgata*, v nichž Machar rovněž tematizoval historickou problematiku. *Svědómím věků* jsme

následně obecně charakterizovali, uvedli jsme jednotlivé básnické sbírky cyklu a jejich stručný popis.

Čtvrtá kapitola byla věnována básnickým sbírkám *Oni* a *On*, na nichž byla před vlastní analýzou ukázána jejich tematická a významová spojitost obdobně jako tomu bylo u prvotních sbírek cyklu. Sbírký jsme definovali jako historickou poezii zabývající se tématy Velké francouzské revoluce a následného vzestupu a pádu Napoleona Bonaparte. Základní spojitost mezi těmito sbírkami vidíme v Macharově pojetí individualismu, které je vyjádřeno nejasně, rozporuplně a často také přímo kontrastně.

Nejprve jsme se zaměřili na básnickou sbírku *Oni*, jejíž analýzu jsme postupně provedli na obou jejích částech nazvaných *Mračna a bouřliváčkové* a *Evangelium se zvěstuje*. Vysvětlili jsme název první části (mračna jako symbol přicházející revoluce, bouřliváčkové jako evropští panovníci varující před možnou tragédií) a na základě analýzy básně *Nesmrtelní* jsme část obsahově rozdělili na celek tvořený básněmi *Josef II.* a *Kateřina II.* a básně znevažující dobovou situaci, které k uvedené dvojici tvoří přímý kontrast.

V básních *Josef II.* a *Kateřina II.* nalézáme styčné body tvorby v práci s monologem, obdobným lyrickým subjektem a také tématem, kterým je zde apel před nadcházejícími dějinnými událostmi, které jsou líčeny ve značně skeptickém a vážném duchu.

Básně znevažující dobovou situaci pro nás naopak představují naprosto opačnou perspektivu, kdy je hlavním rysem ironie, humor a rezignace na jakýkoliv možný společenský problém.

Druhou část sbírky *Evangelium se zvěstuje* jsme definovali jako určité naplnění dříve předznamenané vize katastrofy, neboť se jejím hlavním tématem stává revoluce. Taktéž jsme uvedli velkou škálu žánrů a forem, které v této části Machar využil.

Básně, jejichž dominantními postavami jsou skutečné historické osobnosti, jsme vyhodnotili jako Macharovo hledání individuality v revolučním období. Došli jsme k závěru, že ačkoliv se osobnosti jako Robespierre či Danton dokázali pod revoluční myšlenkou spojit k cestě za lepšími zítřky, vlivem jejich rozdílného nazírání na skutečnost je nakonec čekal shodný tragický osud a individualistická myšlenka tedy ve své podstatě selhává.

V další podkapitole jsme se detailně věnovali nejvýraznějším tématům sbírky, a to tématům boha, svobody, společnosti a smrti. Tematika náboženská je nejprve

pojímána jako naprosté negativní vymezení se vůči bohu a proklamování čistě revolučních myšlenek. S příchodem revoluce se však proměňuje a bůh se naopak stává jedinou útěchou člověka v revoluci zmítaném světě. Obdobně charakterizujeme i téma svobody, která se z prvotního cíle republikánů mění pouze v heslo zastřešující masakry a popravy nevinných. Téma společnosti jsme shrnuli jako smíření se s rozložením společenských vrstev ve státě, které si s plynutím historie vyměňují vládnoucí pozici, ale každá je donucena k zániku. Smrt poté charakterizujeme jako jediné možné východisko útěku z nesvobodné a nespravedlivé doby. V závěru analýzy sbírky *Oni* jsme se zaměřili na Macharovo pojetí revoluce. Toto pojetí hodnotíme jako záměrně protichůdné a docházíme k závěru, že revoluce viděna Macharovou perspektivou představuje historický mezník, který však vždy bude odsouzen k zániku, pokud v jeho čele nebude stát skutečný individualista.

V další kapitole jsme se věnovali druhé sbírce *On*. Nejprve jsme sbírku obecně charakterizovali za pomoci srovnání s předchozí sbírkou *Oni*. Zkonstatovali jsme, že Machar opět využívá formálních postupů depoetizace a ironizace. Po obsahové stránce pak dotváří již dříve problematizované téma konfliktu individuality, doby a společnosti, které rozsáhle definuje skrze postavu Napoleona Bonaparte.

Právě na postavu Napoleona jsme směřovali naši pozornost a charakterizovali jsme jej jako dokonalou představu individualistického jedince, který je však Macharem popisován v naprosto kontrastních polohách, čímž je vytvářena plasticita této postavy. Na jednu stranu je Napoleon bezchybným a oslavovaným panovníkem, v jiném případě jej však Machar ironicky zobrazuje jako obyčejného člověka, pro kterého jsou primární city k druhé osobě. Tuto citovost jsme našli v souvislosti s postavou Josefíny, Napoleonovi manželky.

Dále jsme se soustředili na téma vojenství a války, které je ve sbírce *On* rozsáhle charakterizováno. Skrze postavu Napoleona Machar předkládá myšlenku války jako boje za dosažení celosvětového míru, která je jím však vzápětí zpochybňována. Válka je vedle toho popsána i pomocí zachycení konkrétních situací z ruského bojiště, kde je přirovnávána k peklu na zemi a k jejímuž líčení Machar využil až naturalistického popisu.

V návaznosti na téma války jsme se věnovali i dalším dominantním motivům sbírky *On*, mezi něž jsme zařadili především tyto motivy: revoluce, bůh, on a osud. Motiv revoluce je Macharem charakterizován jako určitý dějinný přerod, v němž však jakákoliv idealistická myšlenka nakonec selhává. Zároveň je ale také událostí, z níž

může vyvstat individualistický jedinec, který idealistickou myšlenku naplnit dokáže. Obdobně Machar popisuje i boha, který se může jevit jako opora člověka v těžkých životních situacích, ale také jako omezení individualistického uvažování člověka. Tyto dva motivy poté definují motiv „Jeho“, který Machar využil jako zástupný symbol pro dokonalého individualistu, v tomto případě Napoleona. Motiv osudu hodnotíme jako zvlášť významný, neboť se jedná o jediný motiv, který Machar staví v žebříčku důležitosti nad úroveň boha a charakterizuje jej jako metafyzický jev, který je jedinou spravedlností a jistotou na světě.

Následně jsme se soustředili problematiku vývoje individuality z bohorovného oslavování až k úpadku a krizi. Machar na postavě Napoleona ukázal, že ačkoliv může individualista obstát v nepříznivé době a společnosti, stejně se nevyhne postupnému úpadku zapříčiněnému vlastním bytostným selháním. Toto selhání individuality hodnotíme jako jasný důvod toho, proč Machar v následujících sbírkách *Svědomím věků* pokračoval v prohlubování své skepse a předznamenání možného konce světa.

V předposlední kapitole jsme se zaměřili na problematiku Macharova pojmání historie. Zjistili jsme, že ačkoliv je historie pro básníka tématem pro nalezení odpovědí na otázky neustále se opakujících se vzestupů a pádů systému, nelze se těmto opakovaným selháním vyvarovat. Machar předkládá řešení v odpoutání se od světa a soustředění se pouze na sebe samého. Skepse je pak básníkem opět stavěna do kontrastu s výsměšným motivem hlouposti, který Machar definuje jako hlavní příčinu selhání člověka.

Poslední kapitolu jsme věnovali možnému interpretačnímu klíči obou sbírek v souvislosti s Macharovou tvorbou jako celkem. Individualista v popředí je dle našeho závěru přímým odrazem Macharova myšlení, který v hledání jistoty a pravdivosti světa skrze historickou látku nedochází k vytouženým zjištěním, a proto také neustále kontrastně využívá postupy vyzdvihování a následného potírání dříve tvrzeného. Obě sbírky hodnotíme jako dominantní v rámci celého cyklu, neboť přesně charakterizují Macharovo hledání objektivní pravdy. Jakkoli se toto úsilí může jevit marným, básník v něm i přes značnou komplikovanost pokračuje ve své tvorbě dál.

6. Anotace

Jméno a příjmení autora: Radek Cimprich

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Název diplomové práce: Analýza básnických sbírek *Oni* a *On* z cyklu *Svědomím věků* Josefa Svatopluka Machara

Jméno vedoucího práce: Mgr. Jana Vraiová, Ph.D.

Počet znaků: 106 033

Počet titulů použité literatury: 33

Klíčová slova: Machar, Oni, On, Svědomím věků, historická poezie, individualismus

Anotace diplomové práce:

Bakalářská práce se zabývá tematicko-motivickou analýzou básnických sbírek *Oni* a *On* z cyklu *Svědomím věků* Josefa Svatopluka Machara. V těchto básnických sbírkách se primárně soustředíme na téma konfliktu individuality a společnosti ovlivněné dobovými událostmi. Na základě provedené analýzy se následně pokoušíme obecně definovat Macharovo pojetí historického tématu, způsob nazírání na problematiku individualismu, specifika jeho historické poezie a závěrečným návrhem interpretace obou sbírek odpovědět na otázku, jaké místo tyto sbírky zaujímají v rámci cyklu *Svědomím věků*, celé Macharovy básnické tvorby, a zda se jedná o díla, která byla ve své době kriticky i čtenářsky neprávem opomíjena, nebo je naopak lze označit za jeden z vrcholů básnickovy tvorby.

7. Resumé

This bachelor thesis analyses the themes and motives of the poetry collections *Oni (They)* and *On (He)* from the cycle *Svědómím věků (The Conscience of the Ages)* by Josef Svatopluk Machar. Firstly, we define the unfortunate social environment from which Machar emerged and which shaped his later character, and we focus on the poet's entry into Czech literature – from occasional publishing in various periodicals to the publication of his debut *Confiteor*. Subsequently, we clarify the state of Czech literature when this debut is published. Based on that, we describe the reasons for the critique's failure to accept *Confiteor*. Then we focus on Machar's gradual development from intimate lyricism to the genre of historical poetry. The key work of this genre is Machar's poetic cycle *Svědómím věků*, which we first characterize in general, we mention the specifics of the individual collections of the cycle and then we focus primarily on the collections *Oni* and *On*. In these poetry collections, we conduct an extensive analysis of the themes and motives, in which we primarily focus on the conflict between one's individuality and the society which is influenced by contemporary events. In this analysis, we try to find the key features of both collections, we focus on formal and content specificities in detail, and we deal with the literary practices that Machar used in his work. At the same time, we try to clarify what was the author's intent. We pay special attention to the topics of the French Revolution and the personality of Napoleon Bonaparte, which are the central themes of individual collections. Based on the analysis, we then attempt to define Machar's conception of the historical theme in general, the way of looking at the conflict of one's individuality and contemporary events, and the specifics of his historical poetry. Finally, we propose an interpretation of both collections and try to find an answer to the question of what place these collections occupy within the cycle *Svědómím věků*, within Machar's work in general, and whether these collections were neglected unjustly by the critique and the readers of its time, or whether they can be described as one of the highlights of the poet's work.

8. Zdroje

Primární:

- 1) MACHAR, Josef Svatopluk. Roky za století I.: Oni. 4. vydání. Praha: Aventinum, 1929. 171 s.
- 2) MACHAR, Josef Svatopluk. Roky za století II.: On. 3. vydání. Praha: Nakladatelství Šolc a Šimáček, společnost s. r. o. v Praze. 1929. 278 s.
- 3) MACHAR, Josef Svatopluk. V záři hellenského slunce: (1905-1906). 7. vydání. Praha: F. Šimáček, 1922. 233 s. Svědomím věků. Básnické dílo J. S. Machara; Sv. 1.
- 4) MACHAR, Josef Svatopluk. Jed z Judey: 1905-1906. Sedmé vydání. V Praze: Šolc a Šimáček, [1925?]. 228 - [III] s. Machar, J[osef] S[vatopluk]: Básnické dílo; [Sv.] II.
- 5) MACHAR, Josef Svatopluk. Barbaři: 1907-1911. 2. vyd. Praha: F. Šimáček, 1912. 281 s. Svědomím věků; 3.
- 6) MACHAR, Josef Svatopluk. Pohanské plameny. 4. vyd. Praha: Šolc a Šimáček, 1925. 224 s.
- 7) MACHAR, Josef Svatopluk. Apoštolové: 1907-1911. 4. vyd. Praha: Šolc a Šimáček, 1922. 265 s., 1 l. Svědomím věků; 5.
- 8) MACHAR, Josef Svatopluk. Tristium Vindobona. Vyd. v Akcentu 1. Třebíč: Akcent, 2009. 133 s. Čeští kandidáti Nobelovy ceny. ISBN 978-80-7268-616-2.
- 9) MACHAR, Josef Svatopluk a SVOZIL, Bohumil, ed. Confiteor--; Zde by měly kvést růže--. Jako soubor vyd. 1. Brno: Host, 2012. 282 s. Česká knižnice. ISBN 978-80-7294-619-8.
- 10) MACHAR, Josef Svatopluk. Golgota. In. MACHAR, Josef Svatopluk a PEŠAT, Zdeněk, ed. Básně. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1972. 241, [6] s. Slunovrat. Básnická řada; Sv. 2.
- 11) MACHAR, Josef Svatopluk. Pravdy znak. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982. 162 s. Klub přátel poezie. Základní řada; Sv. 3.

Sekundární:

- 1) PEŠAT, Zdeněk. J.S. Machar, básník. Praha: ČSAV, 1959. 124, [2] s. Rozpravy ČSAV. Roč. 69/1959, Řada společenských věd; Seš. 6.
- 2) SOLDAN, Fedor. J. S. Machar: Studie s ukázkami z díla. 1. vyd. Praha, 1974.
- 3) MARTÍNEK, Vojtěch. J.S. Machar. Vyd. 1. Praha: Česká akademie věd a umění, 1948. 43 s., front.
- 4) SÝKORA, Petr. Básník proti Hradu: neposlušný občan Josef Svatopluk Machar. 1. vyd. Praha: Libri, 2009. 247 s. ISBN 978-80-7277-396-1.
- 5) OPELÍK, Jiří, ed. et al. Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 1. vyd. Praha: Academia, 1985-2008. 7 sv. ISBN 80-200-0797-0.
- 6) MERHAUTOVÁ, Lucie. Mezi Prahou a Vídní: česká a vídeňská literární moderna na konci 19. století. Vyd. 1. Praha: Academia, 2011. 490 s. Historie. ISBN 978-80-200-1966-0.
- 7) MASARYK, Tomáš Garrigue et al. Korespondence T.G. Masaryk - Josef Svatopluk Machar: TGM - JSM. První vydání. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v.v.i., 2017. svazků. ISBN 978-80-87782-68-2.
- 8) VRAJOVÁ, Jana. Ke konfliktu antiky a křesťanství v básnické tvorbě Josefa Svatopluka Machara. In. FAKTOROVÁ, Veronika, ed., PÁCALOVÁ, Jana, ed. a URVÁLKOVÁ, Zuzana, ed. Víno, ženy, zpěv: v(d)ěčné téma literárních dějin: studie z literatury ad honorem Dalibor Tureček. Vydání první. V Českých Budějovicích: Jihočeská univerzita, 2017. 290 stran. Episteme. ISBN 978-80-7394-673-9.
- 9) SVOZIL, Bohumil. Komentář. In. MACHAR, Josef Svatopluk. SVOZIL, Bohumil, ed. Confiteor--; Zde by měly kvést růže--. Jako soubor vyd. 1. Brno: Host, 2012. 282 s. Česká knižnice. ISBN 978-80-7294-619-8.
- 10) SVOZIL, Bohumil. Východiska a směřování poezie J. S. Machara. In. MACHAR, Josef Svatopluk. Pravdy znak. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982. 162 s. Klub přátel poezie. Základní řada; Sv. 3.
- 11) ŠALDA, F. X. Historická poesie. In. Kritické projevy III. Praha: Melantrich, 1950. str. 130
- 12) ŠALDA, F. X. Dva básnické osudy české. In. Šaldův zápisník VI. Praha: Československý spisovatel, 1993. str. 262-275
- 13) MACHAR, Josef Svatopluk. Konfese literáta. Vyd. 5. Praha: Československý spisovatel, 1984. 354 s. Vzpomínky a korespondence.

- 14) MACHAR, Josef Svatopluk. Knihy feuilletonů II. V Praze: Čas, 1902, 260 s.
- 15) MACHAR, Josef Svatopluk. Knihy feuilletonů. třetí, konfese literáta. 1900-1901. V Praze: Čas, 1901. 431 s.

Recenze v periodikách:

- 1) KREJČÍ, František Václav. J. S. Machar: Oni a On. In. Právo lidu. 20. 4. 1919.
- 2) NOVÁK, Arne. J. S. Machar: Oni a On. In. Cesta 4. 1921/22. str. 66
- 3) FISCHER, O. Dvě jubilea. In. Studentský časopis 3. 1923/1924. str. 195
- 4) ŠIMÁČEK, M. A. J. S. Machar: 1893-1896. In. Světozor 31. 1896/1897. str. 118
- 5) ŠALDA, F. X. J. S. Machar: 1893-1896. In. Literární listy. 1897. str. 68
- 6) ŠALDA, F. X. Moderní poesie historická. In. Čas. 28. 11. 1896.
- 7) KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. J. S. Machar: Golgata. In. Osvěta. 1901, str. 1017